

'LAAT ME MEZELF ZIJN'

Het levensverhaal van
Anne Frank

'LAAT ME MEZELF ZIJN'
Het levensverhaal van Anne Frank

'Laat me mezelf zijn, dan ben ik tevreden', schreef Anne Frank op 11 april 1944 in haar dagboek. Op dat moment zat zij al bijna twee jaar ondergedoken in haar schuilplaats in Amsterdam. De Tweede Wereldoorlog was in volle gang; Nederland was vanaf mei 1940 bezet door Duitsland. Om aan vervolging door de nazi's te ontkomen, was Anne samen met haar zus en ouders ondergedoken in het Achterhuis, een leegstaand gedeelte van het bedrijf van haar vader.

In het Achterhuis droomde Anne ervan om na de oorlog schrijfster en journaliste te worden. Zij dacht veel na over de oorlog en de wereld om haar heen. In haar dagboek schreef Anne op 15 juli 1944: 'Dat is het moeilijke in deze tijd: Idealen, dromen, mooie verwachtingen komen nog niet op of ze worden door de gruwelijkste werkelijkheid getroffen en zo totaal verwoest.'

Voor de nazi's was Anne Frank alleen 'joods'. Via 'rassenwetten' bepaalden zij wie 'joods' was en ontzegden hen het recht op leven. Het antisemitisme van de nazi's heeft geleid tot de

Holocaust: de moord op zes miljoen joodse mannen, vrouwen en kinderen. Anne Frank was een van hen. In het eerste deel van deze tentoonstelling staat haar levensverhaal centraal.

Wij leven nu in een andere tijd. Er zijn grote verschillen tussen toen en nu, maar discriminatie en uitsluiting zijn na de Tweede Wereldoorlog niet verdwenen. In het tweede gedeelte van de tentoonstelling vertellen jongeren hoe zij daarop reageren.

^ Dit zijn de enige bewegende beelden van Anne Frank. In 1941 is zij toevallig gefilmd toen de dochter van haar burens ging trouwen.

1929 – 1933

paneel 1

« Het huwelijk van Otto Frank en Edith Holländer op 12 mei 1925.

Annelies Marie Frank

Op 12 juni 1929 is het feest bij de familie Frank. Edith en Otto zijn dolblij met de geboorte van hun tweede dochter: Anne(lies Marie). Het gezin Frank is joods en Duits. Zij wonen in een rustige buitenwijk van Frankfurt am Main (Duitsland). Voor Anne en haar drie jaar oudere zus Margot zijn er veel buurkinderen om mee te spelen. Otto en Edith zijn gelukkig, maar maken zich wel zorgen over de economische crisis in hun land.

Duitsland heeft de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) verloren. Door het Vredesverdrag van Versailles verliest Duitsland gebiedsdelen en moet het veel geld betalen aan de overwinnaars. En daar komt in oktober 1929 een wereldwijde economische crisis bij. Ook het familiebedrijf van Otto Frank, een bank, heeft hieronder te lijden. De zaken gaan steeds slechter. Veel Duitsers hebben geen werk en zijn verbitterd. Verschillende politieke partijen spelen in op die gevoelens van onvrede en rancune. Een van die partijen is de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP).

« Een rij voor het arbeidsbureau in Hannover, 1932. In februari 1932 zijn ruim 6 miljoen Duitsers (20%) werkloos.

1929 – 1933

paneel 2

« Otto Frank met Margot en Anne, 1931.

Zondebok

Otto en Edith Frank maken zich grote zorgen over de politieke situatie. Zij zien al in 1932 leden van de SA, een knokploeg van de NSDAP, door de straten van Frankfurt marcheren en zingen: 'Als het jodenbloed van het mes afspat...' De NSDAP haat de joden en maakt ze tot zondebok. Partijleider Adolf Hitler en zijn aanhangers geven de joden in Duitsland de schuld van alle problemen, zoals de hoge werkloosheid en het verlies van de Eerste Wereldoorlog. Als alle joden weg zijn uit Duitsland, dan zijn volgens de nazi's alle problemen opgelost.

Al in zijn boek 'Mein Kampf' ('Mijn strijd') dat Hitler in 1925 publiceerde, is zijn antisemitisme (Jodenhaat) duidelijk. Antisemitisme is geen nieuw verschijnsel, het bestaat al eeuwen; ook in andere landen. Daarnaast willen Hitler en zijn aanhangers niet alleen de gebieden terug die Duitsland na de Eerste Wereldoorlog verloren heeft, maar ook meer land in het oosten. Door de economische crisis en de Jodenhaat beginnen Otto en Edith er serieus over na te denken om hun land te verlaten. Maar waarheen? En hoe kun je in een nieuw land een bestaan opbouwen?

« Leden van de SA (Sturmabteilung) marcheren door Berlijn, 1932.

2

Otto en Edith Frank maken zich grote zorgen over de politieke situatie. Zij zien al in 1932 leden van de SA, een knokploeg van de NSDAP, door de straten van Frankfurt marcheren en zingen: 'Als het jodenbloed van het mes afspat...' De NSDAP haat de joden en maakt ze tot zondebok. Partijleider Adolf Hitler en zijn aanhangers geven de joden in Duitsland de schuld van alle problemen, zoals de hoge werkloosheid en het verlies van de Eerste Wereldoorlog. Als alle joden weg zijn uit Duitsland, dan zijn volgens de nazi's alle problemen opgelost.

Al in zijn boek 'Mein Kampf' ('Mijn strijd') dat Hitler in 1925 publiceerde, is zijn antisemitisme (Jodenhaat) duidelijk. Antisemitisme is geen nieuw verschijnsel, het bestaat al eeuwen; ook in andere landen. Daarnaast willen Hitler en zijn aanhangers niet alleen de gebieden terug die Duitsland na de Eerste Wereldoorlog verloren heeft, maar ook meer land in het oosten. Door de economische crisis en de Jodenhaat beginnen Otto en Edith er serieus over na te denken om hun land te verlaten. Maar waarheen? En hoe kun je in een nieuw land een bestaan opbouwen?

Leden van de SA (Sturmabteilung) marcheren door Berlijn, 1932.

1929 – 1933

paneel 3

« Anne, Edith en Margot Frank, 10 maart 1933.

Weg uit Duitsland

Veel Duitsers geven Hitler en de NSDAP hun vertrouwen en hopen dat zij alle problemen gaan oplossen. De NSDAP wordt bij verkiezingen in juli en november 1932 de grootste partij. Op 30 januari 1933 benoemt Rijkspresident Paul von Hindenburg Adolf Hitler tot Rijkskanselier, leider van de Duitse regering. In Duitsland komt haat aan de macht.

Op die 30e januari zijn Otto en Edith Frank op bezoek bij kennissen. Zij horen via de radio dat Hitler Rijkskanselier is geworden. Hun gastheer ziet niet meteen het gevaar. 'Laten we eens kijken wat die man kan,' zegt hij. Otto weet niet wat hij daarop moet antwoorden en Edith is als versteend. Enkele maanden later nemen hun plannen om Duitsland te verlaten concrete vormen aan.

« Hitler is tot Rijkskanselier benoemd en zwaait naar een enthousiaste menigte in Berlijn, 30 januari 1933.

1933 – 1938

paneel 4

« Anne en Margot, oktober 1933.

Naar Nederland

In de zomer van 1933 gaat Otto Frank naar Nederland. Hij heeft via zijn zwager Erich Elias de mogelijkheid gekregen om in Amsterdam een bedrijf – Opekta – te starten, dat pectine voor jambereiding verkoopt. Edith logeert met Margot en Anne tijdelijk bij haar moeder in Aken, vlak bij de Nederlandse grens. Zij pendelt op en neer naar Amsterdam om een woning te zoeken. Eind 1933 vindt Edith een woning aan het Merwedeplein, in een nieuwbouwwijk in het zuiden van Amsterdam. Margot komt in december naar Nederland, Anne in februari 1934. Via familie, vrienden en de media volgen Otto en Edith de ontwikkelingen in nazi-Duitsland uiteraard op de voet.

Met steun van een groot deel van de Duitse bevolking veranderen de nazi's de democratische Republiek van Weimar in sneltreinvaart in een dictatuur. Zij dulden geen enkele oppositie en arresteren duizenden politieke tegenstanders en zetten ze gevangen in concentratiekampen. Velen van hen worden daar vermoord. Vanaf 14 juli 1933 is de NSDAP de enige politieke partij, alle andere partijen worden verboden. Voor jongens en meisjes is er een speciale jeugdorganisatie: de Hitlerjugend.

« Aanhangers van de NSDAP, onder wie veel studenten, verbranden op 10 mei 1933 boeken van joodse schrijvers en politieke tegenstanders in Berlijn. Dat gebeurt in veel Duitse steden.

1933 – 1938

Anne en Margot, oktober 1933.

Naar Nederland

4

In de zomer van 1933 gaat Otto Frank naar Nederland. Hij heeft via zijn zwager Erich Elias de mogelijkheid gekregen om in Amsterdam een bedrijf – Opekta – te starten, dat pectine voor jambereiding verkoopt. Edith logeert met Margot en Anne tijdelijk bij haar moeder in Aken, vlak bij de Nederlandse grens. Zij pendelt op en neer naar Amsterdam om een woning te zoeken. Eind 1933 vindt Edith een woning aan het Merwedeplein, in een nieuwbouwwijk in het zuiden van Amsterdam. Margot komt in december naar Nederland, Anne in februari 1934. Via familie, vrienden en de media volgen Otto en Edith de ontwikkelingen in nazi-Duitsland uiteraard op de voet.

Met steun van een groot deel van de Duitse bevolking veranderen de nazi's de democratische Republiek van Weimar in sneltreinvaart in een dictatuur. Zij dulden geen enkele oppositie en arresteren duizenden politieke tegenstanders en zetten ze gevangen in concentratiekampen. Velen van hen worden daar vermoord. Vanaf 14 juli 1933 is de NSDAP de enige politieke partij, alle andere partijen worden verboden. Voor jongens en meisjes is er een speciale jeugdorganisatie: de Hitlerjugend.

Aanhangers van de NSDAP verbranden op 10 mei 1933 boeken van joodse schrijvers en politieke tegenstanders in Berlijn. Dat gebeurt in veel Duitse steden.

Anne gaat begin 1934 naar een Montessori-kleuterschool. Op haar school zitten meer joodse kinderen, die net als zij uit nazi-Duitsland weggegaan zijn.

Een nieuw thuis

5

Otto maakt lange dagen in zijn bedrijf. Edith doet het huishouden en zorgt voor de kinderen. Margot en Anne gaan naar een Nederlandse school en vinden snel nieuwe vriendinnetjes. Zij hebben weinig moeite om de nieuwe taal te leren. Otto en Edith voelen zich vrij in Amsterdam, maar zijn erg bezorgd over de achtergebleven familieleden in Duitsland.

Vanaf april 1933 ontnemen de nazi's de joden in Duitsland stap voor stap hun rechten. Joodse leerkrachten en ambtenaren worden ontslagen. In september 1935 bepalen de nazi's via officiële 'rassenwetten' wie 'jood' is, dat joden minder rechten hebben en dat joden en niet-joden niet meer met elkaar mogen trouwen of een relatie mogen hebben. Joodse Duitsers worden zo tweederangsburgers in hun eigen land.

Een klas in Duitsland, 1938.

1933 – 1938

paneel 5

« Anne gaat begin 1934 naar een Montessori-kleuterschool. Op haar school zitten meer joodse kinderen, die net als zij uit nazi-Duitsland weggegaan zijn.

Een nieuw thuis

Otto maakt lange dagen in zijn bedrijf, Edith doet het huishouden en zorgt voor de kinderen. Margot en Anne gaan naar een Nederlandse school en vinden snel nieuwe vriendinnetjes. Zij hebben weinig moeite om de nieuwe taal te leren. Otto en Edith voelen zich vrij in Amsterdam, maar zijn erg bezorgd over de achtergebleven familieleden in Duitsland.

Vanaf april 1933 ontnemen de nazi's de joden in Duitsland stap voor stap hun rechten. Joodse leerkrachten en ambtenaren worden ontslagen. In september 1935 bepalen de nazi's via officiële 'rassenwetten' wie 'jood' is, dat joden minder rechten hebben en dat joden en niet-joden niet meer met elkaar mogen trouwen of een relatie mogen hebben. Joodse Duitsers worden zo tweederangsburgers in hun eigen land.

« Een klas in Duitsland, 1938.

Anne tijdens een vakantiecamp voor stadskinderen in Laren, niet ver van Amsterdam, 1937

Dramatisch nieuws

6

Na de moeizame beginjaren gaat het iets beter met het bedrijf van Otto Frank. In 1937 is Hermann van Pels, die ook joods is, met zijn gezin naar Nederland geëmigreerd. Van Pels had in Duitsland een zaak in levensmiddelen- en vleeswareningrediënten. Otto Frank neemt hem in dienst en richt een tweede bedrijf op: Pectacon. Eind 1938 is er dramatisch nieuws uit nazi-Duitsland. In de nacht van 9 op 10 november komt het tot een uitbarsting van geweld tegen joden. Tijdens die 'Kristallnacht' vermoorden de nazis meer dan honderd joden en zetten ze 30.000 joodse mannen gevangen in concentratiekampen. Een van de gearresteerden is Annes oom Walter. Meer dan 1.400 synagogen worden in brand gestoken, duizenden winkels van joden vernield.

Veel joodse inwoners van nazi-Duitsland zijn doodsbang. Zij willen zo snel mogelijk weg, maar de meeste landen laten alleen beperkte aantallen vluchtelingen toe of hanteren strenge toelatingseisen. Oom Walter wordt kort na zijn arrestatie vrijgelaten. Net als zijn broer Julius lukt het hem om via Nederland naar de VS te vluchten. Oma Holländer komt in maart 1939 naar Amsterdam en trekt bij haar dochter en schoonzoon in. Vanaf dat moment wonen er geen directe familieleden van Edith Frank meer in nazi-Duitsland. Otto's moeder en zus Helene zijn al eerder naar Zwitserland verhuisd, zijn broer Robert naar Londen en zijn broer Herbert naar Parijs.

De brandende synagoge van Ober-Ramstadt (Duitsland), 10 november 1938.

1933 – 1938

paneel 6

« Anne tijdens een vakantiecamp voor stadskinderen in Laren, niet ver van Amsterdam, 1937.

Dramatisch nieuws

Na de moeizame beginjaren gaat het iets beter met het bedrijf van Otto Frank. In 1937 is Hermann van Pels, die ook joods is, met zijn gezin naar Nederland geëmigreerd. Van Pels had in Duitsland een zaak in levensmiddelen- en vleeswareningrediënten. Otto Frank neemt hem in dienst en richt een tweede bedrijf op: Pectacon. Eind 1938 is er dramatisch nieuws uit nazi-Duitsland. In de nacht van 9 op 10 november komt het tot een uitbarsting van geweld tegen joden. Tijdens die 'Kristallnacht' vermoorden de nazis meer dan honderd joden en zetten ze 30.000 joodse mannen gevangen in concentratiekampen. Een van de gearresteerden is Annes oom Walter. Meer dan 1.400 synagogen worden in brand gestoken, duizenden winkels van joden vernield.

Veel joodse inwoners van nazi-Duitsland zijn doodsbang. Zij willen zo snel mogelijk weg, maar de meeste landen laten alleen beperkte aantallen vluchtelingen toe of hanteren strenge toelatingseisen. Oom Walter wordt kort na zijn arrestatie vrijgelaten. Net als zijn broer Julius lukt het hem om via Nederland naar de VS te vluchten. Oma Holländer komt in maart 1939 naar Amsterdam en trekt bij haar dochter en schoonzoon in. Vanaf dat moment wonen er geen directe familieleden van Edith Frank meer in nazi-Duitsland. Otto's moeder en zus Helene zijn al eerder naar Zwitserland verhuisd, zijn broer Robert naar Londen en zijn broer Herbert naar Parijs.

« De brandende synagoge van Ober-Ramstadt (Duitsland), 10 november 1938.

1939 – 1940

paneel 7

« Anne Frank, 1939

Oorlog!

Op 1 september 1939 horen Otto en Edith slecht nieuws. Het Duitse leger is Polen binnengevallen. Frankrijk en Groot-Brittannië verklaren nazi-Duitsland meteen de oorlog, maar komen hun bondgenoot niet militair te hulp. Vanuit het oosten vallen Russische troepen Polen binnen. Op basis van een geheim verdrag verdelen de Sovjet-Unie en nazi-Duitsland Polen. De grote vraag voor Otto en Edith is: blijft Nederland buiten de oorlog? Hoe lang zijn zij nog veilig in Amsterdam? Kunnen zij nog vluchten?

Al voor de oorlog heeft Otto Frank geprobeerd om met zijn gezin Nederland te verlaten. In 1937 liep zijn initiatief om in Groot-Brittannië een zaak op te zetten op niets uit. In 1938 heeft Otto zijn gezin bij het Amerikaanse consulaat in Rotterdam voor emigratie naar de VS geregistreerd en vanaf april 1941 doet hij verwoede pogingen om met hulp van zijn oude Amerikaanse studievriend Nathan Strauss en Julius en Walter Holländer naar de VS te emigreren. Dat is op dat moment soms nog mogelijk, omdat de VS niet bij de oorlog betrokken zijn.

« Duitse soldaten bekijken de resten van een Poolse legerkolonne na een aanval van Duitse vliegtuigen, 20 september 1939.

1939 – 1940

paneel 8

« Een schoolfoto van Anne uit 1940 met haar juf en twee klasgenoten. Van links naar rechts: Martha van den Berg, juf Margaretha Godron, Anne en Rela Salomon.

‘Nooit veilig’

Otto en Edith hopen vurig dat Nederland – net als in de Eerste Wereldoorlog – neutraal zal blijven. De Nederlandse bevolking weet niets van de wreedheden die de nazi’s op grote schaal in Polen begaan. In het voorjaar van 1940 corresponderen Margot en Anne met penvriendinnen in de VS. Margot schrijft op 27 april 1940 aan haar penvriendin Betty Ann Wagner: ‘We luisteren vaak naar de radio, het zijn spannende tijden, omdat we een klein land zijn en een grens met Duitsland hebben, voelen we ons nooit veilig.’

Tijdens de eerste maanden van de oorlog executeren ‘Einsatzgruppen’, speciale SS-eenheden, in Polen meer dan 60.000 – vaak vooraanstaande – burgers. De nazi’s verplichten joodse inwoners van het bezette Polen om in speciale ‘getto’s’ te gaan wonen, dicht op elkaar gepakt, in slechte hygiënische omstandigheden en met weinig voedsel. Duizenden mannen, vrouwen en kinderen sterven. Uiteindelijk zullen honderdduizenden Poolse joden vanuit die getto’s naar de concentratie- en vernietigingskampen worden gedeporteerd en daar worden vermoord.

« Joodse mannen worden afgevoerd door een ‘Einsatzgruppe’, die bestaat uit leden van de Sicherheitsdienst (SD) en politieagenten, Polen, september 1939.

8 Otto en Edith hopen vurig dat Nederland – net als in de Eerste Wereldoorlog – neutraal zal blijven. De Nederlandse bevolking weet niets van de wreedheden die de nazi’s op grote schaal in Polen begaan. In het voorjaar van 1940 corresponderen Margot en Anne met penvriendinnen in de VS. Margot schrijft op 27 april 1940 aan haar penvriendin Betty Ann Wagner: ‘We luisteren vaak naar de radio, het zijn spannende tijden, omdat we een klein land zijn en een grens met Duitsland hebben, voelen we ons nooit veilig.’

Tijdens de eerste maanden van de oorlog executeren ‘Einsatzgruppen’, speciale SS-eenheden, in Polen meer dan 60.000 – vaak vooraanstaande – burgers. De nazi’s verplichten joodse inwoners van het bezette Polen om in speciale ‘getto’s’ te gaan wonen, dicht op elkaar gepakt, in slechte hygiënische omstandigheden en met weinig voedsel. Duizenden mannen, vrouwen en kinderen sterven. Uiteindelijk zullen honderdduizenden Poolse joden vanuit die getto’s naar de concentratie- en vernietigingskampen worden gedeporteerd en daar worden vermoord.

Joodse mannen worden afgevoerd door een ‘Einsatzgruppe’, die bestaat uit leden van de Sicherheitsdienst (SD) en politieagenten, Polen, september 1939.

1939 – 1940

paneel 9

« Anne, mei 1940

Ingehaald...

Op 10 mei 1940 wordt de nachtmerrie van Otto en Edith werkelijkheid. Duitse soldaten overschrijden de Nederlandse grens. De strijd tussen het Duitse leger en het Nederlandse leger duurt vijf dagen. Koningin Wilhelmina, leden van het Koninklijk Huis en het voltallige kabinet vluchten naar Londen. Na een bombardement van het centrum van Rotterdam is de strijd gestreden: de Nederlandse legerleiding capituleert. Sommige joodse inwoners zijn zo wanhopig en bang dat zij zichzelf van het leven beroven. Nederland is een bezet land.

Anne en Margot gaan naar school, alsof er niets veranderd is. Maar in oktober 1940 moeten joodse eigenaren hun bedrijf aanmelden bij de bezetters en vanaf het voorjaar van 1941 mogen zij geen eigen bedrijf meer hebben. Het lukt Otto Frank om Opekta uit de handen van de bezetter te houden door afstand te doen van zijn belangen en door zijn directeurschap over te dragen aan zijn medewerker Johannes Kleiman. Voor Pectacon richt hij een vervangend bedrijf op, met zijn medewerker Victor Kugler als directeur en Jan Gies, de man van zijn medewerkster Miep Gies, als commissaris. Achter de schermen blijft Otto Frank nauw bij beide bedrijven betrokken.

« Duitse soldaten trekken het verwoeste centrum van Rotterdam binnen, mei 1940.

9

Op 10 mei 1940 wordt de nachtmerrie van Otto en Edith werkelijkheid. Duitse soldaten overschrijden de Nederlandse grens. De strijd tussen het Duitse leger en het Nederlandse leger duurt vijf dagen. Koningin Wilhelmina, leden van het Koninklijk Huis en het voltallige kabinet vluchten naar Londen. Na een bombardement van het centrum van Rotterdam is de strijd gestreden: de Nederlandse legerleiding capituleert. Sommige joodse inwoners zijn zo wanhopig en bang dat zij zichzelf van het leven beroven. Nederland is een bezet land.

Anne en Margot gaan naar school, alsof er niets veranderd is. Maar in oktober 1940 moeten joodse eigenaren hun bedrijf aanmelden bij de bezetters en vanaf het voorjaar van 1941 mogen zij geen eigen bedrijf meer hebben. Het lukt Otto Frank om Opekta uit de handen van de bezetter te houden door afstand te doen van zijn belangen en door zijn directeurschap over te dragen aan zijn medewerker Johannes Kleiman. Voor Pectacon richt hij een vervangend bedrijf op, met zijn medewerker Victor Kugler als directeur en Jan Gies, de man van zijn medewerkster Miep Gies, als commissaris. Achter de schermen blijft Otto Frank nauw bij beide bedrijven betrokken.

Duitse soldaten trekken het verwoeste centrum van Rotterdam binnen, mei 1940.

1941 – 1942

Anne (tweede van links) in het Vondelpark in Amsterdam, winter 1940-1941. Kunstschatsen is haar grote passie. Dit is de enige schaatsfoto van Anne die bewaard is gebleven.

'Voor Joden verboden'

10

In 1941 wordt de sfeer in het bezette Nederland grimmiger. Er komen vechtpartijen tussen Nederlandse nationaalsocialisten en joden. Bij een vechtpartij komt in februari 1941 een Nederlandse nazi om. Kort daarna arresteert de bezetter tijdens een razzia in Amsterdam 421 joodse mannen. Dit protest legt een deel van de bevolking van Amsterdam het werk neer. Maar die staking wordt na twee dagen door de Duitsers met geweld gebroken. In 1941 breidt de oorlog zich verder uit. Op 22 juni 1941 valt nazi-Duitsland de Sovjet-Unie aan. De Duitse troepen veroveren grote delen van de Sovjet-Unie, maar in de herfst van 1941 blijft hun opmars in de modder steken.

Na de zomervakantie van 1941 moeten joodse leerlingen van de nazi's naar aparte scholen. Anne en Margot gaan naar het speciaal opgerichte Joods Lyceum. De nazi's isoleren de joden in Nederland steeds verder. In de herfst van 1941 zijn steeds meer plekken 'Voor Joden verboden', zoals bioscopen, parken en bibliotheken. Joden mogen ook niet in het openbaar sporten of lid zijn van een sportvereniging. Tot haar grote verdriet mag Anne in de winter van 1941-1942 dus niet meer schaatsen. Haar ouders hebben andere zorgen. Als Japan, bondgenoot van nazi-Duitsland, Amerikaanse schepen op 7 december 1941 aanvalt bij Pearl Harbor (Hawaï), betekent dat ook oorlog tussen nazi-Duitsland en de Verenigde Staten. En daarmee ook het einde aan de pogingen van Otto en Edith om naar de Verenigde Staten te emigreren.

Een Duitse soldaat bewaakt joodse mannen die tijdens de eerste razzia in Amsterdam zijn gearresteerd, 22 februari 1941. De mannen worden naar het concentratiekamp Mauthausen gedeporteerd, slechts een enkeling overleeft.

1941 – 1942

paneel 10

« Anne (tweede van links) in het Vondelpark in Amsterdam, winter 1940-1941. Kunstschatsen is haar grote passie. Dit is de enige schaatsfoto van Anne die bewaard is gebleven.

'Voor Joden verboden'

In 1941 wordt de sfeer in het bezette Nederland grimmiger. Er komen vechtpartijen tussen Nederlandse nationaalsocialisten en joden. Bij een vechtpartij komt in februari 1941 een Nederlandse nazi om. Kort daarna arresteert de bezetter tijdens een razzia in Amsterdam 421 joodse mannen. Dit protest legt een deel van de bevolking van Amsterdam het werk neer. Maar die staking wordt na twee dagen door de Duitsers met geweld gebroken. In 1941 breidt de oorlog zich verder uit. Op 22 juni 1941 valt nazi-Duitsland de Sovjet-Unie aan. De Duitse troepen veroveren grote delen van de Sovjet-Unie, maar in de herfst van 1941 blijft hun opmars in de modder steken.

Na de zomervakantie van 1941 moeten joodse leerlingen van de nazi's naar aparte scholen. Anne en Margot gaan naar het speciaal opgerichte Joods Lyceum. De nazi's isoleren de joden in Nederland steeds verder. In de herfst van 1941 zijn steeds meer plekken 'Voor Joden verboden', zoals bioscopen, parken en bibliotheken. Joden mogen ook niet in het openbaar sporten of lid zijn van een sportvereniging. Tot haar grote verdriet mag Anne in de winter van 1941-1942 dus niet meer schaatsen. Haar ouders hebben andere zorgen. Als Japan, bondgenoot van nazi-Duitsland, Amerikaanse schepen op 7 december 1941 aanvalt bij Pearl Harbor (Hawaï), betekent dat ook oorlog tussen nazi-Duitsland en de Verenigde Staten. En daarmee ook het einde aan de pogingen van Otto en Edith om naar de Verenigde Staten te emigreren.

« Een Duitse soldaat bewaakt joodse mannen die tijdens de eerste razzia in Amsterdam zijn gearresteerd, 22 februari 1941. De mannen worden naar het concentratiekamp Mauthausen gedeporteerd, slechts een enkeling overleeft.

1941 – 1942

paneel 11

« Dit dagboek kreeg Anne voor haar dertiende verjaardag.

Een dagboek

Op 12 juni 1942 viert Anne haar dertiende verjaardag. Ze wil dolgraag een dagboek hebben en mocht er zelf eentje uitzoeken. Anne is enthousiast en begint er meteen in te schrijven. Een paar weken daarna krijgt zij haar schoolrapport. Anne is niet ontevreden; ze heeft maar één onvoldoende, voor algebra. Over het rapport van Margot schrijft ze: 'schitterend, zoals gewoonlijk'. Voor Anne en Margot begint de zomervakantie. Hun ouders maken zich zorgen: er gaan geruchten dat alle joden naar werkkampen in nazi-Duitsland moeten.

In het diepste geheim maken de nazi's plannen om alle joden in Europa te vermoorden. Al in september 1941 vergassen de nazi's in concentratiekamp Auschwitz de eerste Russische gevangenen met het gifgas Zyklon B. Vanaf oktober 1941 deporteren de nazi's de eerste groepen joden uit Duitsland naar het oosten, waar de meesten van hen geëxecuteerd worden. Op 20 januari 1942 komen hoge nazifunctionarissen bij elkaar in een villa aan de Wannsee in Berlijn. Ze werken Hitlers plan uit om alle joden uit heel Europa systematisch te vermoorden.

« Joodse kinderen kijken naar een voorstelling in Amsterdam, 1943. Vanaf 3 mei 1942 moeten alle joden boven de zes jaar een gele ster met het woord 'Jood' op hun kleding dragen.

Margot Frank, december 1941.

De oproep

12

Op zondag 5 juli 1942 levert een politieagent een oproep af voor Margot Frank. Zij moet zich melden om in nazi-Duitsland te gaan werken. Diezelfde dag ontvangen honderden joodse inwoners van Amsterdam een dergelijke oproep. Otto en Edith Frank vertrouwen het niet. Zij laten Margot niet gaan en besluiten de volgende dag al onder te duiken. Margot en Anne moeten hun spullen pakken. Een van de eerste dingen die Anne inpakt, is natuurlijk haar dagboek. Zij heeft geen idee waar hun onderduikadres is...

In het diepste geheim hebben Otto en Edith een schuilplaats ingericht in het leegstaande gedeelte – het Achterhuis – van zijn bedrijfspand. Ook voor de familie Van Pels. Al in het voorjaar van 1942 heeft Otto zijn kantoomedewerkers gevraagd of zij hem willen helpen als hij met zijn gezin moet onderduiken. Miep Gies, Johannes Kleiman, Victor Kugler en Bep Voskuijl hebben meteen toegezegd, hoewel zij weten dat op het helpen van joden zware straffen staan. Samen met Johannes Kleiman en zijn broer Willy heeft Otto stiekem voedsel, meubels en allerlei andere benodigdheden, zoals beddengoed, naar de schuilplaats gebracht. Ook Johan Voskuijl, de vader van Bep, die in het magazijn werkt, wordt ingewijd. De overige magazijnmedewerkers zijn niet op de hoogte.

Gearresteerde joden wachten in Amsterdam op de trein naar doorgangskamp Westerbork (Noordoost-Nederland), 1943. Veel joodse mannen en vrouwen denken inderdaad dat zij naar werkkampen gaan en hebben het idee dat zij dat wel zullen overleven.

1941 – 1942

paneel 12

« Margot Frank, december 1941.

De oproep

Op zondag 5 juli 1942 levert een politieagent een oproep af voor Margot Frank. Zij moet zich melden om in nazi-Duitsland te gaan werken. Diezelfde dag ontvangen honderden joodse inwoners van Amsterdam een dergelijke oproep. Otto en Edith Frank vertrouwen het niet. Zij laten Margot niet gaan en besluiten de volgende dag al onder te duiken. Margot en Anne moeten hun spullen pakken. Een van de eerste dingen die Anne inpakt, is natuurlijk haar dagboek. Zij heeft geen idee waar hun onderduikadres is...

In het diepste geheim hebben Otto en Edith een schuilplaats ingericht in het leegstaande gedeelte – het Achterhuis – van zijn bedrijfspand. Ook voor de familie Van Pels. Al in het voorjaar van 1942 heeft Otto zijn kantoomedewerkers gevraagd of zij hem willen helpen als hij met zijn gezin moet onderduiken. Miep Gies, Johannes Kleiman, Victor Kugler en Bep Voskuijl hebben meteen toegezegd, hoewel zij weten dat op het helpen van joden zware straffen staan. Samen met Johannes Kleiman en zijn broer Willy heeft Otto stiekem voedsel, meubels en allerlei andere benodigdheden, zoals beddengoed, naar de schuilplaats gebracht. Ook Johan Voskuijl, de vader van Bep, die in het magazijn werkt, wordt ingewijd. De overige magazijnmedewerkers zijn niet op de hoogte.

« Gearresteerde joden wachten in Amsterdam op de trein naar doorgangskamp Westerbork (Noordoost-Nederland), 1943. Veel joodse mannen en vrouwen denken inderdaad dat zij naar werkkampen gaan en hebben het idee dat zij dat wel zullen overleven.

1942 – 1944

Een draaibare kast verbergt de toegang naar het Achterhuis.

De geheime schuilplaats

13

Op 6 juli 1942 duikt de familie Frank onder in het Achterhuis van het bedrijfspand van Otto Frank. Een week later voegen Hermann van Pels, zijn vrouw Auguste en hun zoon Peter zich bij hen. In november besluiten ze dat er plaats is voor een achtste joodse onderduiker Fritz Pfeffer, een kennis van de familie Frank. Hij vertelt dat veel vrienden en bekenden van de familie Frank tijdens razzia's zijn gearresteerd. Het is droevig wat hij allemaal wist, noteert Anne in haar dagboek. Zij voelt zich schuldig dat zij veilig in een geheime schuilplaats zit, terwijl haar vriendinnen 'overgeleverd zijn aan de handen van de wredeste beulen die er ooit bestaan hebben'.

Honderden joden die een oproep krijgen, melden zich niet. Daarop reageert de bezetter met razzia's: straten of hele woonwijken worden afgesloten en systematisch doorzocht. Joodse bewoners moeten meekomen. Meestal assisteren Nederlandse politieagenten bij deze razzia's. Daarnaast opereert er een groep van zo'n vijftig premiejagers, de beruchte 'Kolonie Henneicke', die actief op zoek gaat naar joodse onderduikers. Tussen maart en september 1943 arresteren zij tussen 8.000 en 9.000 ondergedoken joden. In veel gevallen ontvangen zij daarvoor een beloning, het zogenoemde 'koppeld'.

Een razzia in Amsterdam in mei 1943. Tijdens deze razzia arresteren de nazi's en hun handlangers 3.000 joden. De foto is illegaal gemaakt door H.J. Wijnne.

1942 – 1944

paneel 13

« Een draaibare kast verbergt de toegang naar het Achterhuis.

De geheime schuilplaats

Op 6 juli 1942 duikt de familie Frank onder in het Achterhuis van het bedrijfspand van Otto Frank. Een week later voegen Hermann van Pels, zijn vrouw Auguste en hun zoon Peter zich bij hen. In november besluiten ze dat er plaats is voor een achtste joodse onderduiker: Fritz Pfeffer, een kennis van de familie Frank. Hij vertelt dat veel vrienden en bekenden van de familie Frank tijdens razzia's zijn gearresteerd. 'Het is droevig wat hij allemaal wist', noteert Anne in haar dagboek. Zij voelt zich schuldig dat zij veilig in een geheime schuilplaats zit, terwijl haar vriendinnen 'overgeleverd zijn aan de handen van de wredeste beulen die er ooit bestaan hebben'.

Honderden joden die een oproep krijgen, melden zich niet. Daarop reageert de bezetter met razzia's: straten of hele woonwijken worden afgesloten en systematisch doorzocht. Joodse bewoners moeten meekomen. Meestal assisteren Nederlandse politieagenten bij deze razzia's. Daarnaast opereert er een groep van zo'n vijftig premiejagers, de beruchte 'Kolonie Henneicke', die actief op zoek gaat naar joodse onderduikers. Tussen maart en september 1943 arresteren zij tussen 8.000 en 9.000 ondergedoken joden. In veel gevallen ontvangen zij daarvoor een beloning, het zogenoemde 'koppeld'.

« Een razzia in Amsterdam in mei 1943. Tijdens deze razzia arresteren de nazi's en hun handlangers 3.000 joden. De foto is illegaal gemaakt door H.J. Wijnne.

De kamer van Hermann en Auguste van Pels, tegelijkertijd algemene woonkamer en keuken (tijdelijk ingericht, 1998).

'Spanning en wanhoop'

14

De acht onderduikers proberen zo goed en kwaad als het gaat de lange dagen in de schuilplaats door te komen. Zij lezen en studeren veel en er moet ook elke dag voor acht mensen gekookt worden. Spanningen en ruzies blijven natuurlijk niet uit. Er zijn ook vrolijke momenten, want verjaardagen en feestdagen worden gevierd. Maar de angst voor ontdekking is altijd aanwezig. Anne schrijft daarover op 26 mei 1944 in haar dagboek: 'De ene dag lachen we om het koddige van de schuilsituatie, maar de andere dag en nog veel meer dagen zijn we bang, staan angst, spanning en wanhoop op ons gezicht te lezen.'

Een lichtpuntje in het bestaan van de onderduikers in het Achterhuis vormt het Nederlandse verzet tegen de nazi's en hun handlangers. Anne vindt dat de onderduikers die 'heldenmoed nooit mogen vergeten'. Zowel de moed van hun helpers, als de moed van diegenen die actief strijden tegen de nazi's. Maar het overgrote deel van de Nederlandse bevolking blijft toeschouwer, collaboreert niet actief, maar neemt ook geen deel aan het verzet. Over de collaboratie schrijft Anne: 'Gelukkig staat maar een klein percentage van de Nederlanders aan de verkeerde kant'. Feitelijk vechten meer dan 25.000 Nederlanders mee aan Duitse zijde en heeft de NSB, de Nederlandse nazi-partij, op haar hoogtepunt ongeveer 100.000 leden.

In maart 1943 plegen leden van het verzet een aanslag op het bevolkingsregister van Amsterdam, om het zo voor de nazi's moeilijker te maken om joden en leden van het verzet op te sporen. Slechts een klein deel van de administratie wordt verwoest. Anne noemt deze aanslag in haar dagboek.

1942 – 1944

paneel 14

« De kamer van Hermann en Auguste van Pels, tegelijkertijd algemene woonkamer en keuken (tijdelijk ingericht, 1998).

'Spanning en wanhoop'

De acht onderduikers proberen zo goed en kwaad als het gaat de lange dagen in de schuilplaats door te komen. Zij lezen en studeren veel en er moet ook elke dag voor acht mensen gekookt worden. Spanningen en ruzies blijven natuurlijk niet uit. Er zijn ook vrolijke momenten, want verjaardagen en feestdagen worden gevierd. Maar de angst voor ontdekking is altijd aanwezig. Anne schrijft daarover op 26 mei 1944 in haar dagboek: 'De ene dag lachen we om het koddige van de schuilsituatie, maar de andere dag en nog veel meer dagen zijn we bang, staan angst, spanning en wanhoop op ons gezicht te lezen.'

Een lichtpuntje in het bestaan van de onderduikers in het Achterhuis vormt het Nederlandse verzet tegen de nazi's en hun handlangers. Anne vindt dat de onderduikers die 'heldenmoed nooit mogen vergeten'. Zowel de moed van hun helpers, als de moed van diegenen die actief strijden tegen de nazi's. Maar het overgrote deel van de Nederlandse bevolking blijft toeschouwer, collaboreert niet actief, maar neemt ook geen deel aan het verzet. Over de collaboratie schrijft Anne: 'Gelukkig staat maar een klein percentage van de Nederlanders aan de verkeerde kant'. Feitelijk vechten meer dan 25.000 Nederlanders mee aan Duitse zijde en heeft de NSB, de Nederlandse nazi-partij, op haar hoogtepunt ongeveer 100.000 leden.

« In maart 1943 plegen leden van het verzet een aanslag op het bevolkingsregister van Amsterdam, om het zo voor de nazi's moeilijker te maken om joden en leden van het verzet op te sporen. Slechts een klein deel van de administratie wordt verwoest. Anne noemt deze aanslag in haar dagboek.

Het tafeltje in de kamer van Anne en Fritz Pfeffer (tijdelijk ingericht, 1998).

'Vrienden in aantocht'

15

Uiteraard volgen de onderduikers in het Achterhuis het nieuws over het verloop van de oorlog op de voet. Nederlagen van het Duitse leger geven hoop. Vanaf 1943 slaagt het leger van de Sovjet-Unie erin om de Duitse troepen terug te dringen. In het westen bereiken andere geallieerde troepen na landingen aan de kust van Normandië (Frankrijk) op 6 juni 1944 hetzelfde resultaat. Dit leidt tot grote vreugde in het Achterhuis. 'Vrienden in aantocht', schrijft een dolblijve Anne in haar dagboek. Margot zegt tegen Anne dat zij misschien al in september of oktober weer naar school kan...

Net als de onderduikers in het Achterhuis hopen andere joodse mannen, vrouwen en kinderen in hun schuilplaatsen vurig op een snelle bevrijding van Nederland. De situatie van de onderduikers in het Achterhuis is in velerlei opzichten uitzonderlijk: in de meeste gevallen moeten ouders en kinderen op verschillende adressen onderduiken en ook nog eens vaak van adres veranderen, als er bijvoorbeeld verraad dreigt. Maar er zijn ook joodse kinderen die met behulp van valse papieren of een valse identiteit gewoon naar school kunnen gaan en buiten kunnen spelen.

Op 6 juni 1944 landen geallieerde troepen aan de kust van Normandië (Frankrijk). Zij willen de bezette landen van Europa gaan bevrijden en de nazi's een beslissende nederlaag toebrengen. Deze dag zal de geschiedenis ingaan als D-Day.

1942 – 1944

paneel 15

« Het tafeltje in de kamer van Anne en Fritz Pfeffer (tijdelijk ingericht, 1998).

'Vrienden in aantocht'

Uiteraard volgen de onderduikers in het Achterhuis het nieuws over het verloop van de oorlog op de voet. Nederlagen van het Duitse leger geven hoop. Vanaf 1943 slaagt het leger van de Sovjet-Unie erin om de Duitse troepen terug te dringen. In het westen bereiken andere geallieerde troepen na landingen aan de kust van Normandië (Frankrijk) op 6 juni 1944 hetzelfde resultaat. Dit leidt tot grote vreugde in het Achterhuis. 'Vrienden in aantocht', schrijft een dolblijve Anne in haar dagboek. Margot zegt tegen Anne dat zij misschien al in september of oktober weer naar school kan...

Net als de onderduikers in het Achterhuis hopen andere joodse mannen, vrouwen en kinderen in hun schuilplaatsen vurig op een snelle bevrijding van Nederland. De situatie van de onderduikers in het Achterhuis is in velerlei opzichten uitzonderlijk: in de meeste gevallen moeten ouders en kinderen op verschillende adressen onderduiken en ook nog eens vaak van adres veranderen, als er bijvoorbeeld verraad dreigt. Maar er zijn ook joodse kinderen die met behulp van valse papieren of een valse identiteit gewoon naar school kunnen gaan en buiten kunnen spelen.

« Op 6 juni 1944 landen geallieerde troepen aan de kust van Normandië (Frankrijk). Zij willen de bezette landen van Europa gaan bevrijden en de nazi's een beslissende nederlaag toebrengen. Deze dag zal de geschiedenis ingaan als D-Day.

1944 – 1945

paneel 16

« Het is nooit bekend geworden wie de onderduikers in het Achterhuis verraden heeft.

Verraden!

Op vrijdag 4 augustus 1944 stopt er rond 10.30 uur een auto voor Prinsengracht 263. Uit de auto stappen Karl Josef Silberbauer, SS-Oberscharführer, en een aantal Nederlandse politieagenten. De onderduikers zijn verraden. Zij arresteren de acht onderduikers en twee helpers, Johannes Kleiman en Victor Kugler. Silberbauer schudt een aktentas die hij in de schuilplaats vindt leeg om er sieraden en andere waardevolle bezittingen van de onderduikers in te doen. Annes dagboekpapieren vallen op de grond. Na een paar dagen in een Amsterdamse gevangenis worden de acht onderduikers per trein naar het doorgangskamp Westerbork gebracht. Johannes Kleiman en Victor Kugler belanden in het concentratiekamp Amersfoort.

1944 – 1945

Het is nooit bekend geworden wie de onderduikers in het Achterhuis verraden heeft.

Verraden!

16

Op vrijdag 4 augustus 1944 stopt er rond 10.30 uur een auto voor Prinsengracht 263. Uit de auto stappen Karl Josef Silberbauer, SS-Oberscharführer, en een aantal Nederlandse politieagenten. De onderduikers zijn verraden. Zij arresteren de acht onderduikers en twee helpers, Johannes Kleiman en Victor Kugler. Silberbauer schudt een aktentas die hij in de schuilplaats vindt leeg om er sieraden en andere waardevolle bezittingen van de onderduikers in te doen. Annes dagboekpapieren vallen op de grond. Na een paar dagen in een Amsterdamse gevangenis worden de acht onderduikers per trein naar het doorgangskamp Westerbork gebracht. Johannes Kleiman en Victor Kugler belanden in het concentratiekamp Amersfoort.

In Westerbork komen de onderduikers terecht in de strafbarak, omdat zij zich niet vrijwillig gemeld hadden. Margot en Anne en hun moeder moeten smerig werk doen: batterijen uit elkaar halen. Vanaf 15 juli 1942 vertrekken er vanuit Westerbork treinen met gevangenen naar concentratie- en vernietigingskampen in nazi-Duitsland en in het oosten van Europa. 'Strafgevallen', zoals de onderduikers uit het Achterhuis, moeten met de eerstvolgende trein mee die vertrekt. Op zondag 3 september 1944 vertrekt de laatste trein van Westerbork naar Auschwitz-Birkenau, het grootste concentratie- en vernietigingskamp in het door nazi's bezette Polen. Op de lijst met gevangenen die mee moeten, staan ook de namen van de acht onderduikers uit het Achterhuis.

Kinderen in het doorgangskamp Westerbork, 1943.

In Westerbork komen de onderduikers terecht in de strafbarak, omdat zij zich niet vrijwillig gemeld hadden. Margot en Anne en hun moeder moeten smerig werk doen: batterijen uit elkaar halen. Vanaf 15 juli 1942 vertrekken er vanuit Westerbork treinen met gevangenen naar concentratie- en vernietigingskampen in nazi-Duitsland en in het oosten van Europa. 'Strafgevallen', zoals de onderduikers uit het Achterhuis, moeten met de eerstvolgende trein mee die vertrekt. Op zondag 3 september 1944 vertrekt de laatste trein van Westerbork naar Auschwitz-Birkenau, het grootste concentratie- en vernietigingskamp in het door nazi's bezette Polen. Op de lijst met gevangenen die mee moeten, staan ook de namen van de acht onderduikers uit het Achterhuis.

« Kinderen in het doorgangskamp Westerbork, 1943.

Joodse gevangenen op het perron van Auschwitz-Birkenau, mei 1944.

De laatste keer

17

In de nacht van 5 op 6 september 1944 komen de familie Frank, familie Van Pels en Fritz Pfeffer aan in het concentratiekamp Auschwitz-Birkenau. Op het perron beslist een SS-arts over leven en dood. Gezinnen worden uit elkaar gerukt, mannen moeten aan de ene kant gaan staan, vrouwen en kinderen aan de andere. Het is de laatste keer dat Anne en Margot hun vader zien. Van de ongeveer duizend Joodse mannen, vrouwen en kinderen uit de trein wordt ongeveer een derde onmiddellijk vermoord in de gaskamer. De andere gevangenen moeten in de meeste gevallen onder erbarmelijke omstandigheden zware dwangarbeid verrichten. De acht uit het Achterhuis ontsnappen bij die eerste 'selectie' aan de gaskamer.

In Duitsland en in de bezette gebieden bouwen de nazi's honderden concentratiekampen waar miljoenen gevangenen dwangarbeid moeten verrichten. Er zijn ook vernietigingskampen waar alle gevangenen direct na aankomst in gaskamers vermoord worden. En dan zijn er ook nog concentratiekampen waar geen gaskamers zijn, zoals Bergen-Belsen. In die kampen bezwijken duizenden gevangenen aan uitputting door de zware dwangarbeid of aan ziekte. De hygiënische omstandigheden in die kampen zijn slecht en er is veel te weinig voedsel.

Joodse moeders en kinderen op weg naar de gaskamer in Auschwitz-Birkenau, mei 1944.

1944 – 1945

paneel 17

« Joodse gevangenen uit Hongarije op het perron van Auschwitz-Birkenau, mei 1944.

De laatste keer

In de nacht van 5 op 6 september 1944 komen de familie Frank, familie Van Pels en Fritz Pfeffer er aan in het concentratiekamp Auschwitz-Birkenau. Op het perron beslist een SS-arts over leven en dood. Gezinnen worden uit elkaar gerukt, mannen moeten aan de ene kant gaan staan, vrouwen en kinderen aan de andere. Het is de laatste keer dat Anne en Margot hun vader zien. Van de ongeveer duizend Joodse mannen, vrouwen en kinderen uit de trein wordt ongeveer een derde onmiddellijk vermoord in de gaskamer. De andere gevangenen moeten in de meeste gevallen onder erbarmelijke omstandigheden zware dwangarbeid verrichten. De acht uit het Achterhuis ontsnappen bij die eerste 'selectie' aan de gaskamer.

In Duitsland en in de bezette gebieden bouwen de nazi's honderden concentratiekampen waar miljoenen gevangenen dwangarbeid moeten verrichten. Er zijn ook vernietigingskampen waar alle gevangenen direct na aankomst in gaskamers vermoord worden. En dan zijn er ook nog concentratiekampen waar geen gaskamers zijn, zoals Bergen-Belsen. In die kampen bezwijken duizenden gevangenen aan uitputting door de zware dwangarbeid of aan ziekte. De hygiënische omstandigheden in die kampen zijn slecht en er is veel te weinig voedsel.

« Joodse moeders en kinderen op weg naar de gaskamer in Auschwitz-Birkenau, mei 1944.

Overlevenden in het kamp Bergen-Belsen, april 1945. Na de bevrijding sterven nog veel mensen aan de gevolgen van hun gevangenschap.

'Je zag ze doodgaan'

18

In de herfst van 1944 wordt het Duitse leger in Oost-Europa steeds verder teruggedrongen. Als gevolg daarvan besluiten de nazi's eind oktober om een deel van de gevangenen van Auschwitz-Birkenau naar het westen te brengen. Na een barre treinreis komen Anne en Margot met honderden anderen aan in het concentratiekamp Bergen-Belsen (Noord-Duitsland). De omstandigheden zijn dramatisch. Veel gevangenen krijgen tyfus, ook Margot en Anne. Rachel van Amerongen-Frankfoorder, een medegevangene, herinnert zich na de oorlog: 'Ze kregen die weggetrokken gezichten, dat vel over been. Ze hadden het vreselijk koud. Ze hadden de meest ongunstige plaatsen van de barak (...). Je hoorde ze aldoor schreeuwen: "Deur dicht, deur dicht", en dat geluid werd iedere dag wel een beetje zwakker. Je zag ze werkelijk doodgaan (...).'

In maart 1945 bezwijkt eerst Margot, Anne enkele dagen later. Op het moment dat Margot en Anne in Bergen-Belsen sterven, is Otto Frank bevrijd uit gevangenschap. Auschwitz-Birkenau is op 27 januari 1945 bevrijd door Russische soldaten. Hij kan niet meteen terug naar Nederland en moet een lange omweg maken, want in het westen van Europa wordt nog gevochten. Kort na zijn bevrijding hoort Otto dat Edith in Auschwitz als gevolg van ziekte en ontberingen is bezweken. Al zijn hoop is gevestigd op Anne en Margot: zijn zij nog in leven? Als Nederland op 5 mei 1945 weer een vrij land is, wacht Otto Frank in Odessa op een schip naar Marseille.

Op 27 januari 1945 bevrijden Russische soldaten de gevangenen van Auschwitz. Medewerkers van het Rode Kruis dragen de 15-jarige Iwan Dudnik uit het kamp. Hij is te zwak om te lopen.

1944 – 1945

paneel 18

« Overlevenden in het kamp Bergen-Belsen, april 1945. Na de bevrijding sterven nog veel mensen aan de gevolgen van hun gevangenschap.

'Je zag ze doodgaan'

In de herfst van 1944 wordt het Duitse leger in Oost-Europa steeds verder teruggedrongen. Als gevolg daarvan besluiten de nazi's eind oktober om een deel van de gevangenen van Auschwitz-Birkenau naar het westen te brengen. Na een barre treinreis komen Anne en Margot met honderden anderen aan in het concentratiekamp Bergen-Belsen (Noord-Duitsland). De omstandigheden zijn dramatisch. Veel gevangenen krijgen tyfus, ook Margot en Anne. Rachel van Amerongen-Frankfoorder, een medegevangene, herinnert zich na de oorlog: 'Ze kregen die weggetrokken gezichten, dat vel over been. Ze hadden het vreselijk koud. Ze hadden de meest ongunstige plaatsen van de barak (...). Je hoorde ze aldoor schreeuwen: "Deur dicht, deur dicht", en dat geluid werd iedere dag wel een beetje zwakker. Je zag ze werkelijk doodgaan (...).'

In maart 1945 bezwijkt eerst Margot, Anne enkele dagen later. Op het moment dat Margot en Anne in Bergen-Belsen sterven, is Otto Frank bevrijd uit gevangenschap. Auschwitz-Birkenau is op 27 januari 1945 bevrijd door Russische soldaten. Hij kan niet meteen terug naar Nederland en moet een lange omweg maken, want in het westen van Europa wordt nog gevochten. Kort na zijn bevrijding hoort Otto dat Edith in Auschwitz als gevolg van ziekte en ontberingen is bezweken. Al zijn hoop is gevestigd op Anne en Margot: zijn zij nog in leven? Als Nederland op 5 mei 1945 weer een vrij land is, wacht Otto Frank in Odessa op een schip naar Marseille.

« Op 27 januari 1945 bevrijden Russische soldaten de gevangenen van Auschwitz. Medewerkers van het Rode Kruis dragen de 15-jarige Iwan Dudnik uit het kamp. Hij is te zwak om te lopen.

1945 – heden

Otto met de helpers, oktober 1945. Van links naar rechts: Miep Gies, Johannes Kleiman, Otto Frank, Victor Kugler en Bep Voskuijl.

1945 – heden

paneel 19

« Otto met de helpers, oktober 1945. Van links naar rechts: Miep Gies, Johannes Kleiman, Otto Frank, Victor Kugler en Bep Voskuijl.

De terugkeer

Na een lange reis is Otto Frank op 3 juni 1945 weer in Amsterdam, tien maanden na de arrestatie. Hij gaat meteen naar Miep en Jan Gies. Tot zijn grote vreugde hoort hij dat alle helpers de oorlog overleefd hebben. Maar er is ook verdriet: Hermann, Auguste en Peter van Pels en Fritz Pfeffer hebben de kampen niet overleefd. Otto doet er alles aan om achter het lot van zijn dochters te komen. Hij zet advertenties en praat met de weinige overlevenden die terugkeren. Heeft iemand van hen Anne en Margot gezien?

De terugkeer

19

Na een lange reis is Otto Frank op 3 juni 1945 weer in Amsterdam, tien maanden na de arrestatie. Hij gaat meteen naar Miep en Jan Gies. Tot zijn grote vreugde hoort hij dat alle helpers de oorlog overleefd hebben. Maar er is ook verdriet: Hermann, Auguste en Peter van Pels en Fritz Pfeffer hebben de kampen niet overleefd. Otto doet er alles aan om achter het lot van zijn dochters te komen. Hij zet advertenties en praat met de weinige overlevenden die terugkeren. Heeft iemand van hen Anne en Margot gezien?

Van de 107.000 uit Nederland gedeporteerde joden, keren er slechts ongeveer 5.000 terug. Ruim 18.000 joden zijn door onder te duiken aan deportatie en dood ontsnapt. Na de oorlog blijkt dat de nazi's en hun handlangers in Europa zes miljoen joodse mannen, vrouwen en kinderen vermoord hebben. Ook andere groepen zijn het slachtoffer geworden van hun ideologie: Roma en Sinti, gehandicapten, Jehova's getuigen en homoseksuelen.

Terugkeren van Ernestine van Witsen-Weinberg, joodse overlevende van het concentratiekamp Bergen-Belsen, op het Centraal Station van Amsterdam, mei/juni 1945.

Van de 107.000 uit Nederland gedeporteerde joden, keren er slechts ongeveer 5.000 terug. Ruim 18.000 joden zijn door onder te duiken aan deportatie en dood ontsnapt. Na de oorlog blijkt dat de nazi's en hun handlangers in Europa zes miljoen joodse mannen, vrouwen en kinderen vermoord hebben. Ook andere groepen zijn het slachtoffer geworden van hun ideologie: Roma en Sinti, gehandicapten, Jehova's getuigen en homoseksuelen.

« Terugkeer van Ernestine van Witsen-Weinberg, joodse overlevende van het concentratiekamp Bergen-Belsen, op het Centraal Station van Amsterdam, mei/juni 1945.

1945 – heden

paneel 20

« Otto Frank op de zolder van het Achterhuis, kort voor de opening van de Prinsengracht 263 als museum, 3 mei 1960.

Het Achterhuis

In juli 1945 hoort Otto Frank dat Anne en Margot in Bergen-Belsen zijn vermoord. Als hij dat verschrikkelijke nieuws aan Miep vertelt, geeft zij hem de dagboek aantekeningen van Anne. Miep en Bep vonden ze na de arrestatie in het Achterhuis en Miep heeft ze al die tijd bewaard. Eerst heeft Otto de kracht niet om Annes teksten te lezen, zijn verdriet is te groot. Maar als hij er eenmaal aan begint, is Annes dagboek voor hem 'een openbaring'. Hij had 'geen idee gehad van de diepte van haar gedachten en gevoelens'. Vrienden die hij het laat lezen, dringen aan op publicatie. Otto Frank stelt uit Annes teksten een boek samen. Met moeite vindt hij een uitgever. Het boek verschijnt in 1947 onder de titel 'Het Achterhuis'.

De geallieerden willen dat de nazi's voor hun misdaden gestraft worden. In tal van plaatsen vinden processen plaats; de bekendste zijn in Nürnberg (Duitsland), waar een aantal hoge nazi's in 1946 ter dood wordt veroordeeld. Maar ondanks alle processen ontlopen veel nazi's hun straf. Een van hen is SS-Oberscharführer Karl Josef Silberbauer, die de acht onderduikers van het Achterhuis arresteerde. Hij wordt in 1963 opgespoord. Na een korte schorsing mag hij zijn werk bij de Weense politie hervatten.

« De beklagdenbank van het Proces van Nürnberg (Duitsland) in november 1945: links Hermann Göring, verantwoordelijk voor de bouw van de eerste concentratiekampen, daarnaast Rudolf Hess, plaatsvervanger van Hitler.

Natalie Portman als Anne Frank in het toneelstuk 'The Diary of Anne Frank', 1997.

'Leren uit het verleden'

21

Na de Nederlandse uitgave van Het Achterhuis volgen al snel andere talen. En daarna een toneelstuk, een film, Anne Frank-scholen, -straten, -televisieseries... Anne Frank is het bekendste slachtoffer geworden van de Holocaust. Een van de anderhalf miljoen joodse kinderen die door de nazi's en hun handlangers vermoord zijn. De Italiaan Primo Levi, zelf overlevende van de Holocaust, heeft daarover geschreven: '(...) Eén enkele Anne Frank ontroert ons meer dan de ontelbaren die net zo leden als zij, maar wier beeld in de schaduw is gebleven. Misschien moet dat ook zo zijn: als we het leed van alle mensen moesten en konden mee-lijden, zouden we niet kunnen leven.'

Wereldwijd zijn er inmiddels duizenden monumenten, musea en organisaties die herinneren aan de verschrikkingen van de Jodenvervolging en de Tweede Wereldoorlog. Vaak zijn ze ontstaan vanuit de behoefte om te leren uit de gruwelijke geschiedenis van de Holocaust. Otto Frank heeft zich na de oorlog intensief ingezet voor verzoening en mensenrechten. In 1970 zei hij daarover in een interview: 'Wat er gebeurd is, kunnen we niet meer veranderen. Het enige dat we kunnen doen is van het verleden leven en beseffen wat discriminatie en vervolging van onschuldige mensen betekenen. Mijn mening is dat iedereen de plicht heeft vooroordelen te bestrijden.'

Beeldengroep 'Joodse slachtoffers van het fascisme' (1957) van Will Lammert bij een joodse begraafplaats in Berlijn (Duitsland).

1945 – heden

paneel 21

« Natalie Portman als Anne Frank in het toneelstuk 'The Diary of Anne Frank', 1997.

'Leren uit het verleden'

Na de Nederlandse uitgave van Het Achterhuis volgen al snel andere talen. En daarna een toneelstuk, een film, Anne Frank-scholen, -straten, -televisieseries... Anne Frank is het bekendste slachtoffer geworden van de Holocaust. Een van de anderhalf miljoen joodse kinderen die door de nazi's en hun handlangers vermoord zijn. De Italiaan Primo Levi, zelf overlevende van de Holocaust, heeft daarover geschreven: '(...) Eén enkele Anne Frank ontroert ons meer dan de ontelbaren die net zo leden als zij, maar wier beeld in de schaduw is gebleven. Misschien moet dat ook zo zijn: als we het leed van alle mensen moesten en konden mee-lijden, zouden we niet kunnen leven.'

Wereldwijd zijn er inmiddels duizenden monumenten, musea en organisaties die herinneren aan de verschrikkingen van de Jodenvervolging en de Tweede Wereldoorlog. Vaak zijn ze ontstaan vanuit de behoefte om te leren uit de gruwelijke geschiedenis van de Holocaust. Otto Frank heeft zich na de oorlog intensief ingezet voor verzoening en mensenrechten. In 1970 zei hij daarover in een interview: 'Wat er gebeurd is, kunnen we niet meer veranderen. Het enige dat we kunnen doen is van het verleden leven en beseffen wat discriminatie en vervolging van onschuldige mensen betekenen. Mijn mening is dat iedereen de plicht heeft vooroordelen te bestrijden.'

« Beeldengroep 'Joodse slachtoffers van het fascisme' (1957) van Will Lammert bij een joodse begraafplaats in Berlijn (Duitsland).

ZUIL 1 BIJ PANEEL 2

Het partijprogramma van de NSDAP

Volgens het 25-punten-programma van de NSDAP kunnen joden geen Duitse staatsburgers zijn en moeten zij als gast in Duitsland leven. Zij moeten uitgesloten worden van publieke functies en als er door een crisis onvoldoende voedsel is voor alle burgers, dan moeten zij – net als alle andere in Duitsland levende buitenlanders – het land uitgezet worden. Om verdere immigratie van niet-Duitsers te verhinderen, wil de NSDAP de grens sluiten. Ook wil de partij ontbinding van het Vredesverdrag van Versailles en meer land voor de Duitse bevolking.

ZUIL 2 BIJ PANEEL 11

Jodenster

In Duitsland en in de meeste bezette gebieden van Europa voeren de nazi's een verplichte 'Jodenster' in. In Nederland moeten alle joden boven de zes jaar vanaf 3 mei 1942 zo'n ster dragen. Zij moeten voor die sterren (maximaal vier per persoon) betalen.

Waarom deden joden die ster niet gewoon af?

'Zes maanden hechtenis of 1000 Gulden boete', dat was de straf die joden te wachten stond als zij geen ster droegen. Bovendien konden de nazi's bij een controle gemakkelijk nagaan of zij in overtreding waren. Want al begin 1941 moesten alle joden zich verplicht laten registreren en vanaf mei 1941 kregen zij een 'J' in hun persoonsbewijs.

Hoe reageerden niet-joden op de ster?

Algemeen werd er verontwaardigd gereageerd op de invoering van de ster, behalve natuurlijk in nazi-kringen. Niet-joodse Nederlanders gaven in vele gevallen blijk van steun door hun houding (nadrukkelijk groeten, opstaan in de tram, verbale steun) of door in enkele gevallen uit solidariteit zelf een Jodenster te dragen. Een snelle arrestatie was voor die laatste groep vaak het gevolg.

ZUIL 3 BIJ BUITENKANT KAMER

Prinsengracht 263

Een schaalmodel van het bedrijfspand van Otto Frank aan de Prinsengracht 263 in Amsterdam. De schuilplaats bevindt zich in het Achterhuis. De helpers hielden het bedrijf in stand en verzorgden de onderduikers. Zij mogen natuurlijk niets laten merken.

Johan Voskuil, de vader van Bep, werkt in het magazijn. Als enige van de magazijnmedewerkers is hij op de hoogte van de onderduikers en hij is een grote steun. Hij houdt de andere magazijnmedewerkers in de gaten en timmert de boekenkast die de toegang tot het Achterhuis verbergt. In de zomer van 1943 wordt hij ernstig ziek. Anne noemt het 'een ramp' als Johan Voskuil er niet meer is.

'Bep zorgde voor brood en melk. Kugler en Kleiman hielden de zaak draaiend en brachten boeken en tijdschriften mee voor de onderduikers. En mijn taak was het verzorgen van de groente en het vlees.'
Miep Gies

'Mijnheer Gies en mijnheer Kleiman kochten bonkaarten op de zwarte markt voor ons en toen wij na enige tijd geld te kort hadden, verkochten zij enkele van onze sieraden. Daarnaast verkocht mijnheer Kugler specerijen zonder die verkoop te registreren om zo onze benodigdheden te financieren.'
Otto Frank, 1971

'Overdag moeten we altijd erg zacht lopen en zacht spreken, want in het magazijn mogen ze ons niet horen.'

Anne Frank, Het Achterhuis, 11 juli 1942

'Geloof me, als je anderhalf jaar opgesloten zit, dan kan het je op sommige dagen eens teveel worden, alle rechtvaardigheid of ondankbaarheid ten spijt. Gevoelens laten zich niet wegslaan. Fietsen, dansen, fluiten, de wereld in kijken, me jong voelen, weten dat ik vrij ben daar snak ik naar.'

Anne Frank, Het Achterhuis, 24 december 1943

'Niemand kan zich voorstellen wat het voor ons betekende dat mijn vier medewerkers zich als zulke opofferende helpers en trouwe vrienden deden kennen in een tijd waarin de kwade krachten de overhand hadden. (...) Hun dagelijkse bezoeken bij ons boven waren een enorme steun voor ons.'

Otto Frank, 1968

ZUIL 4 BIJ BINNENKANT KAMER

Een facsimile van het dagboek

Een facsimile van het dagboek dat Anne voor haar dertiende verjaardag kreeg. Vanaf december 1942 schrijft zij verder in schriften die zij van de helpers krijgt. Als Anne op de radio hoort dat na de oorlog dagboeken zullen worden ingezameld, besluit zij haar dagboek te gaan herschrijven met het oog op een mogelijke publicatie. Haar grote droom: een beroemde schrijfster of journaliste worden.

'Gisteravond sprak minister Bolkestein voor de Oranjesender erover dat er na de oorlog een inzameling van dagboeken en brieven van deze oorlog zou worden gehouden. (...) Stel je eens voor hoe interessant het zou zijn als ik een roman van het Achterhuis uit zou geven.'

Anne Frank, Het Achterhuis, 29 maart 1944

'Ik moet werken, om niet dom te blijven, om verder te komen, om journaliste te worden, want dat wil ik! Ik weet dat ik kan schrijven. Een paar verhaaltjes zijn goed, m'n Achterhuisbeschrijvingen humoristisch, veel uit mijn dagboek spreekt, maar... of ik werkelijk talent heb, dat staat nog te bezien.'

Anne Frank, Het Achterhuis, 5 april 1944

De schuilplaats

De bedrijfsruimte

1. Magazijn
2. Bedrijfskeuken
3. Deur naar privékantoor van Otto Frank
4. Kantoor van Victor Kugler
5. Kantoor van Johannes Kleiman, Miep Gies en Bep Voskuijl
6. Opslagruimte
7. Zolder

Het Achterhuis

8. Overloop met de draaibare boekenkast, die toegang gaf tot het Achterhuis
9. Wasruimte
10. Kamer van Otto, Edith en Margot Frank
11. Kamer van Anne Frank en Fritz Pfeffer
12. Gemeenschappelijke woon/eetkamer, 's nachts slaapkamer van Hermann en Auguste van Pels
13. Kamer van Peter van Pels
14. Zolder
15. Vliering

BUITENKANT KAMER 1

De schuilplaats

De bedrijfsruimte

1. Magazijn
2. Bedrijfskeuken
3. Deur naar privékantoor van Otto Frank
4. Kantoor van Victor Kugler
5. Kantoor van Johannes Kleiman, Miep Gies en Bep Voskuijl
6. Opslagruimte
7. Zolder
8. Overloop met de draaibare boekenkast, die toegang gaf tot het Achterhuis

^ Luchtfoto van het centrum van Amsterdam, 1949. Op deze foto is het voor- en achterhuis van Prinsengracht 263 gemarkeerd.

Het Achterhuis

9. Wasruimte
10. Kamer van Otto, Edith en Margot Frank
11. Kamer van Anne Frank en Fritz Pfeffer
12. Gemeenschappelijke woon/eetkamer, 's nachts slaapkamer van Hermann en Auguste van Pels
13. Kamer van Peter van Pels
14. Zolder
15. Vliering

BUITENKANT KAMER 2

De helpers

Miep Gies (1909 – 2010)

Jan Gies (1905 - 1993)

Miep Gies werkte vanaf 1933 voor het bedrijf van Otto Frank. Ook haar man Jan was vanaf 1941 betrokken bij het bedrijf van Otto Frank. Na de oorlog zei Miep in een interview over hun hulp aan de onderduikers in het Achterhuis:

'Ik vraag mij vaak af, hoe het heeft kunnen gebeuren en waarom. Ik heb het daar vreselijk moeilijk mee gehad. Toen we een keer bij elkaar zaten om erover te praten, zei ik tegen Jan: "Nou ik zie het zo. Wij moeten verder. Hoe moeilijk het ook is. We kunnen niet stil blijven staan, want degene die stil blijft staan, die valt af." Maar ja, je bent een mens. En een mens moet toch iets hebben waar hij zich aan vast kan houden. Dus zei ik verder: "In die donkere tijd in de oorlog zijn wij niet aan de kant blijven staan, maar hebben onze handen uitgestoken om de mensen te helpen. Met de inzet van ons eigen leven. Meer konden we niet doen."

Johannes Kleiman (1896 – 1959)

Otto Frank kende Johannes Kleiman al heel lang. Toen hij in 1923 een bank in Amsterdam opzette, was hij met hem in contact gekomen. Het markeerde het begin van een lange, intensieve samenwerking en vriendschap. In 1940 trad Johannes Kleiman in dienst bij Otto Frank. Over zijn hulp aan de onderduikers zei hij na de oorlog in een interview:

'De reden dat ik mijn medewerking heb verleend aan de verzorging van Otto Frank en zijn gezin gedurende de periode waarin hij moest onderduiken, is dat ik hem had leren kennen als een serieus zakenman en een zeer fatsoenlijk en hulpvaardig mens, voor welke eigenschappen hij dan ook algemeen geacht is.'

Bep Voskuil (1919 – 1983)

Bep Voskuil werkte al voor de oorlog bij het bedrijf van Otto Frank. Zij was de jongste medewerker. Toen de familie Frank in het Achterhuis onderdook, was zij net 23 jaar. Anne en Bep konden het volgens Otto Frank goed met elkaar vinden en stonden vaak in een hoekje met elkaar te smoezen. Na de oorlog kreeg Bep vaak vragen over Anne en het Achterhuis. Dan moest zij, schreef zij in een brief aan Otto Frank, *'altijd denken aan alles wat gebeurd was'* en waar zij zelf getuige van was geweest. *'Dit grote verdriet gaat nooit uit mijn hart.'*

Victor Kugler (1900- 1981)

Victor Kugler werkte vanaf 1933 voor het bedrijf van Otto Frank. Eerst hield hij zich bezig met de verkoop van pectine en vanaf 1940 vooral met de verkoop van specerijen. Tijdens de onderduik nam Victor vaak tijdschriften en kranten mee voor de onderduikers, zodat zij wat te lezen hadden. Anne maakte hij elke week dolblij met het tijdschrift Cinema & Theater. Na de oorlog vertelde hij kort en krachtig waarom hij de onderduikers geholpen had: *'Ik moest hen helpen: zij waren mijn vrienden.'*

De onderduikers

Otto over de helpers:
'Ik besepte al snel dat de tijd zou komen dat wij zouden moeten onderduiken om aan het gevaar van deportatie te ontkomen. Nadat ik het uitgebreid met mijnheer Van Pels had besproken, kwamen wij tot de conclusie dat wij zouden gaan onderduiken in het achterhuis van ons bedrijf. Dit zou alleen mogelijk zijn als mijnheer Kleiman en mijnheer Kugler de volle verantwoordelijkheid voor alles wat met onze onderduik zou samenhangen, op zich zouden nemen en als de twee secretaresses ook zouden meewerken. Dat waren Miep Gies en Bep Voskuil. Alle vier zegden meteen toe, hoewel zij zich volledig bewust waren van de gevaarlijke taak die zij op zich namen. Op basis van nazi-wetten werd iedereen die joden hielp streng gestraft en liep men het risico van gevangenisstraf, deportatie of zelfs executie.'

Otto Frank in een brief aan Yad Vashem, 10 juni 1971. Via deze brief vraagt hij voor vijf helpers – Jan en Miep Gies, Johannes Kleiman (postuum), Victor Kugler en Bep Voskuil – de Yad Vashem – onderscheiding 'Rechtvaardige onder de Volkeren' aan. Die hoge Israëlische onderscheiding wordt in 1973 aan hen uitgereikt.

Otto Frank (1889 – 1980)

Edith Frank (1900 – 1945)

Margot Frank (1926 – 1945)

Anne Frank (1929-1945)

Anne over de helpers:
'Elke dag komen ze allen boven, spreken met de heren over zaak en politiek, met de dames over eten en de lasten van de oorlogstijd, met de kinderen over boeken en kranten. Zij zetten zoveel mogelijk een vrolijk gezicht, brengen bloemen en cadeaus voor verjaar- en feestdagen mee, staan altijd en overal voor ons klaar. Dat is het wat wij nooit mogen vergeten, dat hoewel anderen heldenmoed in de oorlog of tegenover de Duitsers tonen, onze helpers heldenmoed in hun opgewektheid en liefde bewijzen.'
Anne Frank, Het Achterhuis, 28 januari 1944

Hermann van Pels (1898 – 1944)

Auguste van Pels (1900 – 1945)

Peter van Pels (1926 – 1945)

Fritz Pfeffer (1889 – 1944)

De kamer van Anne Frank en Fritz Pfeffer
tijdelijk ingericht, 1998

*'Het Achterhuis is als schuilplaats ideaal.
Hoewel vochtig en scheefgetrokken zal
men in heel Amsterdam, ja in heel Holland
misschien, voor onderduikers niet meer zo
iets geriefelijks ingericht hebben.'*

Anne Frank, Het Achterhuis, 11 juli 1942

BINNENKANT KAMER 1

^ De kamer van Anne Frank en Fritz Pfeffer (tijdelijk ingericht 1998)

*'Het Achterhuis is als schuilplaats ideaal. Hoewel
vochtig en scheefgetrokken zal men in heel
Amsterdam, ha in heel Holland misschien, voor
onderduikers niet meer zo iets geriefelijks hebben.'*
Anne Frank, Het Achterhuis, 11 juli 1942

De kamer van de familie Van Pels, tevens woonkamer en keuken
(tijdelijk ingericht, 1998)

*'Ik zie ons acht samen met het Achterhuis
alsof wij een stukje blauwe hemel waren,
omringd door zwarte, zwarte regenwolken.
Het ronde afgebakende plekje waar wij op
staan is nog veilig, maar de wolken rukken
steeds dichterbij ons toe en de ring die ons
van het naderende gevaar scheidt, wordt
steeds nauwer toegehaald.'*

Anne Frank, Het Achterhuis, 8 november 1943

BINNENKANT KAMER 2

*'Ik zie ons acht samen met het Achterhuis alsof wij een
stukje blauwe hemel waren, omringd door zwarte,
zwarte regenwolken. Het ronde afgebakende plekje
waar wij op staan is nog veilig, maar de wolken
rukken steeds dichterbij ons toe en de ring die ons
van het naderende gevaar scheidt, wordt steeds
nauwer toegehaald.'*

Anne Frank, Het Achterhuis, 8 november 1943

^ De kamer van de familie Van Pels, tevens woonkamer en keuken
(tijdelijk ingericht, 1998)

INTRO ACTUEEL

'Laat me mezelf zijn'

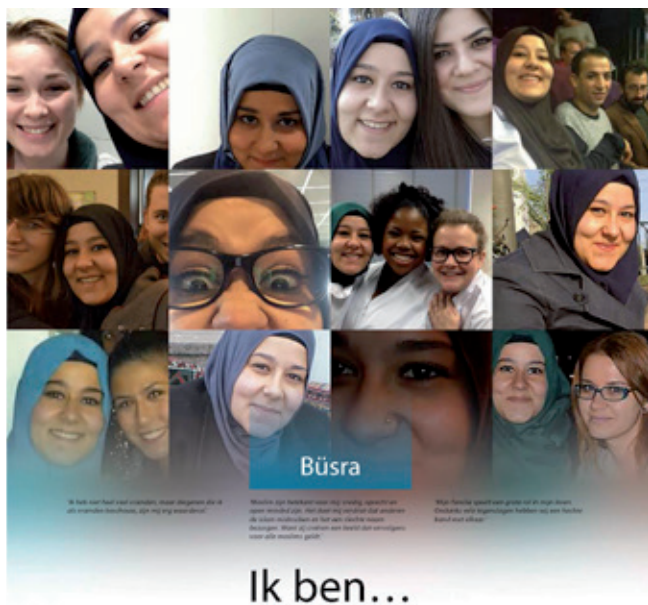
Verhalen van jongeren nu

Ik weet wat ik wil, heb een doel, heb een mening, heb een geloof en een liefde. Laat me mezelf zijn, dan ben ik tevreden.'

Anne Frank, Het Achterhuis, 11 april 1944

Anne Frank is een van de anderhalf miljoen joodse kinderen die door de nazi's en hun handlangers vermoord zijn. Omdat ze joods was. Anne is 15 jaar oud geworden. Haar levensverhaal wordt in het eerste gedeelte van deze tentoonstelling verteld.

We leven nu in een andere tijd. De verschillen met de tijd waarin Anne Frank leefde zijn enorm. Toch worden nog steeds mensen gediscrimineerd. Mensen sluiten elkaar uit om wie ze zijn of hoe ze eruitzien. Discriminatie komt nog steeds dagelijks voor, overal ter wereld. In dit gedeelte van de tentoonstelling vertellen Batja, Büsra, Dylan, Jim, Kim en Michiel over zichzelf en hoe zij omgaan met vooroordelen en discriminatie. Waarom discrimineren mensen elkaar? Waarom kunnen we niet gewoon onszelf zijn zonder de ander in een slecht daglicht te plaatsen? Iedereen is toch gelijk?

Büsra

'Ik heb niet heel veel vrienden, maar diegenen die ik als vrienden beschouw, zijn mij erg waardevol.'

'Moslim zijn betekent voor mij: vredig, oprecht en open minded zijn. Het doet mij verdriet dat anderen de islam misbruiken en het een slechte naam bezorgen. Want zij creëren een beeld dat vervolgens voor alle moslims geldt.'

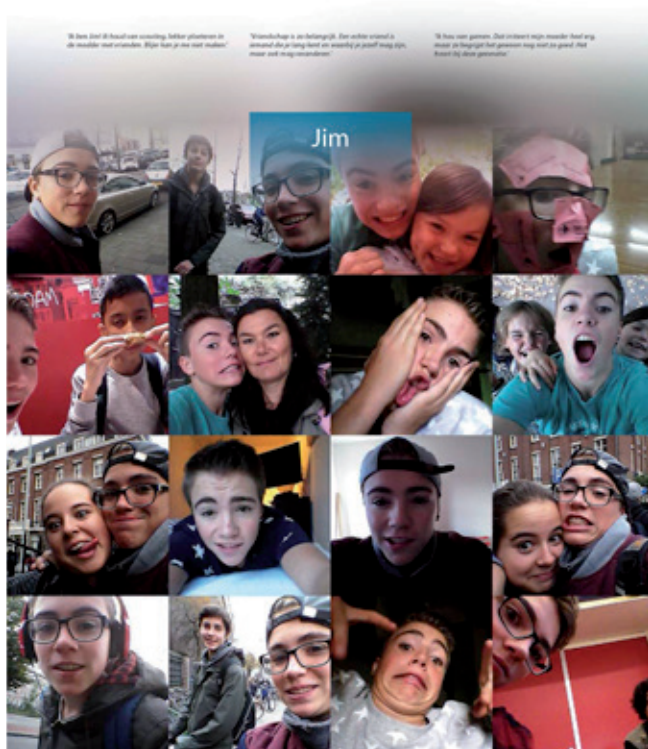
'Mijn familie speelt een grote rol in mijn leven. Ondanks vele tegenslagen hebben wij een hechte band met elkaar.'

Ik ben...

22 Wat is je naam? Ben je jongen of meisje? Waar ben je geboren? Waar ben je opgegroeid? Heb je een geloof? Wat houdt je bezig in je vrije tijd? Wat eet je het liefst? Wat wil je later worden? Al jouw antwoorden op deze vragen geven een beeld van wie jij bent en hoe jij jezelf ziet. Het is jouw identiteit. En die verandert voortdurend, want als je 12 bent, zul je sommige vragen heel anders beantwoorden dan als je 21 bent. Sommige antwoorden blijven natuurlijk hetzelfde. Het land waar je geboren bent of je huidskleur veranderen niet.

Je identiteit bestaat uit heel veel verschillende dingen. Je bent bijvoorbeeld nooit alleen maar gelovig, meislje, humoristisch of vegetarisch, maar van alles tegelijk. Natuurlijk bepaal je het liefst zelf wie je bent en hoe je gezien wilt worden door anderen. Een beschrijving van jezelf hangt ook af van waar je bent. Je stelt je op verschillende manieren voor, afhankelijk van de situatie. Je beschrijft jezelf op een sollicitatiegesprek heel anders dan wanneer je je voorstelt aan nieuwe vrienden. Wie ben ik?

Wat is je naam? Ben je jongen of meisje? Waar ben je geboren? Waar ben je opgegroeid? Heb je een geloof? Wat houdt je bezig in je vrije tijd? Wat eet je het liefst? Wat wil je later worden? Al jouw antwoorden op deze vragen geven een beeld van wie jij bent en hoe jij jezelf ziet. Het is jouw identiteit. En die verandert voortdurend, want als je 12 bent, zul je sommige vragen heel anders beantwoorden dan als je 21 bent. Sommige antwoorden blijven natuurlijk hetzelfde. Het land waar je geboren bent of je huidskleur veranderen niet.

Je identiteit bestaat uit heel veel verschillende dingen. Je bent bijvoorbeeld nooit alleen maar gelovig, meisje, humoristisch of vegetarisch, maar van alles tegelijk. Natuurlijk bepaal je het liefst zelf wie je bent en hoe je gezien wilt worden door anderen. Een beschrijving van jezelf hangt ook af van waar je bent. Je stelt je op verschillende manieren voor, afhankelijk van de situatie. Je beschrijft jezelf op een sollicitatiegesprek heel anders dan wanneer je je voorstelt aan nieuwe vrienden. Wie ben ik?

Jim

'Ik ben Jim! Ik houd van scouting, lekker ploeteren in de modder met vrienden. Blijer kan je me niet maken.'

'Vriendschap is zo belangrijk. Een echte vriend is iemand die je lang kent en waarbij je jezelf mag zijn, maar ook mag veranderen.'

'Ik hou van gamen. Dat irriteert mijn moeder heel erg, maar ze begrijpt het gewoon nog niet zo goed. Het hoort bij deze generatie.'

paneel 22

Jij bent...!

23 Hoe ben jij op een feestje? Hoe reageer jij tijdens een ruzie? Hoe is je relatie met je ouders? Wie kent en begrijpt jou het best? Hoe kom je meestal over op mensen die je niet kennen?

Mensen om je heen, bijvoorbeeld je vrienden, je collega's, je klasgenoten, hebben allemaal een bepaald beeld van jou. Er kunnen verschillen zitten tussen hoe jij jezelf ziet en hoe anderen jou zien. Vaak zien mensen verschillende kanten van jou. Je gedraagt je ook anders bij je vrienden of vriendinnen dan bij je broer of zus.

paneel 23

Büsra

Vader:

'Büsra is erg ambitieus, dat zie je in haar ogen. Haar doorzettingsvermogen zal haar helpen om daar te komen waar ze zelf wil zijn. Ik ben erg trots op haar. Alleen zou ze moeten stoppen met roken, het is slecht voor haar.'

Vriendin:

'Ze is erg gedreven en niet altijd de gemakkelijkste. Ze bekijkt alles altijd positief. We gingen naar de Gay Pride. Mensen wilden met haar op de foto: "Een moslim op de Gay Pride..." Büsra liet zich niet van haar stuk brengen en lachte breeduit voor de camera.'

Vreemde:

'Ik ken haar niet, maar ik denk dat ze uit een streng gezin komt en van haar vader een hoofddoek moet dragen. Onderdrukt?'

Jij bent...!

Hoe ben jij op een feestje? Hoe reageer jij tijdens een ruzie? Hoe is je relatie met je ouders? Wie kent en begrijpt jou het best? Hoe kom je meestal over op mensen die je niet kennen? Mensen om je heen, bijvoorbeeld je vrienden, je collega's, je klasgenoten, hebben allemaal een bepaald beeld van jou. Er kunnen verschillen zitten tussen hoe jij jezelf ziet en hoe anderen jou zien. Vaak zien mensen verschillende kanten van jou. Je gedraagt je ook anders bij je vrienden of vriendinnen dan bij je broer of zus.

Mensen die je helemaal niet kennen, beoordelen jou vaak op basis van een eerste indruk. Eén kenmerk dat hun opvalt, wordt dan binnen de tweede uitvergroet. Je huidskleur bijvoorbeeld, je piercing, je kleding of je houding. Op basis van één kenmerk vormen mensen een beeld van je. Als je er zo uitziet, dan zul je er vast zo gedragen of zo zijn. Hoe zien anderen jou?

Jim

Moeder:

'Jim is erg sociaal en lacht veel, maar hij gaat het liefst ruzies en conflicten uit de weg. Dat vindt hij niet nuttig. Maar als iemand erg gekwetst wordt, dan probeert hij diegene achteraf te steunen.'

Vriend:

'Jim is heel erg grappig. Hij heeft goede humor en ik moet altijd erg mijn lachen inhouden in de klas.'

Vreemde:

'Wat een nerd, met die dikke bril op. Ik denk dat hij uit een welgestelde familie komt, en uit een dorp!'

Ik hoor bij...

24

Wanneer je jezelf beschrijft, kies je woorden die je verbinden aan anderen, aan een groep, iedereen hoort bij verschillende groepen. Je hoort bijvoorbeeld bij een groep vanwege je nationaliteit of als je ergens lid van bent. Veel groepen waartoe je jezelf rekent, kun je zelf uitkiezen, bijvoorbeeld je vriendengroep of sportvereniging of favoriete voetbalclub. Ook de groepen waartoe je jezelf rekent, kunnen naarmate je ouder wordt, veranderen. Sommige groepen vind je heel belangrijk, andere wat minder.

Je groepsidentiteit speelt een belangrijke rol. Ook dat maakt je tot wie je bent. Het is fijn om tot verschillende groepen te horen, zeker als je groep positieve reacties krijgt. Als je een staande ovatie krijgt na een concert bijvoorbeeld, dan deel je samen een euforisch gevoel en voel je je samen sterk. Bij welke groepen hoor jij?

"Hoeveel mensen is mijn grootste passie. Ik studeer aan het conservatorium en geniet ervan om samen met andere violisten te spelen. Mijn viool geeft me energie."

paneel 24

word cloud

vrienden – schrijvers – sportievelingen – familie – Nederlanders – trainers – Indonesiërs – christenen – vaders – acteurs

Michiel

'Ik ben al van jongs af aan met toneel bezig. Acteren is altijd mijn droom geweest. Samen met andere acteurs werken op een set zorgt voor een hechte band. Je hebt elkaar nodig om iets fantastisch neer te zetten.'

Ik hoor bij...

Wanneer je jezelf beschrijft, kies je woorden die je verbinden aan anderen, aan een groep. Iedereen hoort bij verschillende groepen. Je hoort bijvoorbeeld bij een groep vanwege je nationaliteit of als je ergens lid van bent. Veel groepen waartoe je jezelf rekent, kun je zelf uitkiezen, bijvoorbeeld je vriendengroep of sportvereniging of favoriete voetbalclub. Ook de groepen waartoe je jezelf rekent, kunnen naarmate je ouder wordt, veranderen. Sommige groepen vind je heel belangrijk, andere wat minder.

Je groepsidentiteit speelt een belangrijke rol. Ook dat maakt je tot wie je bent. Het is fijn om tot verschillende groepen te horen, zeker als je groep positieve reacties krijgt. Als je een staande ovatie krijgt na een concert bijvoorbeeld, dan deel je samen een euforisch gevoel en voel je je samen sterk.

Bij welke groepen hoor jij?

word cloud

violisten – Nederlanders – artiesten – gehandicapten – jongeren – muzikliefhebbers – speelschrijvers – familie – studenten – meisjes – vriendinnen

Kim

'Viool spelen is mijn grootste passie. Ik studeer aan het conservatorium en geniet ervan om samen met andere violisten te spelen. Mijn viool geeft me energie.'

paneel 25

buitenlanders

Michiel

'Voor mijn werk als acteur word ik vaak voor dezelfde rollen benaderd. De rol van buitenlander, vluchteling, illegale asielzoeker of iemand die slecht Nederlands spreekt. Alleen maar omdat ik zwart ben en die beelden er dus volgens hen perfect bij passen.'

'Je huidskleur bepaalt in sommige gevallen wie je bent. Dat is gewoon droevig. Iedereen zou zelf moeten kunnen bepalen welk deel van zijn identiteit het belangrijkste is, het vrolijkste en het fijnste.'

Jij hoort bij...

Niet alle groepen waartoe je behoort, kun je zelf kiezen. In welk gezin je opgroeit, met welke nationaliteit je bent geboren, of je in een rolstoel zit: je hebt het niet zelf gekozen. Toch kunnen ze een belangrijk deel van jezelf vormen. Of juist niet. Mensen zijn geneigd om andere mensen in te delen in groepen. Dat gebeurt automatisch en daar is niets verkeerd aan. Maar mensen negatief beoordelen enkel op basis van een groep waartoe ze behoren, is niet goed.

Het kan ook zijn dat mensen tot een groep worden gerekend waar ze zelf totaal geen band mee hebben of die voor hen niet zo belangrijk is. Iedereen heeft vooroordelen over bepaalde groepen in de maatschappij. Vooroordelen zijn voorbarige oordelen over een groep of iemand uit die groep. Vooroordelen zijn vaak negatief. Wanneer je tot één enkele groep wordt gerekend, dan stoppen mensen jou in een hokje, vanwege één aspect van jouw identiteit. Tot welke groepen word jij gerekend?

gehandicapten

Kim

'Vroeger op school vonden andere kinderen dat ik er niet bij hoorde en ze behandelden mij anders vanwege mijn rolstoel. Als opgroeiende puber is dat altijd lastig geweest. Ik ging hierdoor bijna denken dat ik abnormaal was.'

'Sommige mensen denken dat gehandicapten nooit iets zullen bereiken. Dat je niets kan en geen dromen hebt. Ze vinden je zielig.'

Bespuugd en uitgesloten

26

Als je al bij voorbaat door anderen in een hokje wordt geplaatst, en negatief wordt beoordeeld, krijg je niet de kans om je andere kanten te laten zien. Je hebt bijvoorbeeld een bepaalde afkomst, en wordt daar veelvuldig op aangesproken. Maar aan die afkomst kun je niets veranderen. En dan krijg je ook nog negatieve vooroordelen naar je hoofd geslingerd of word je beoordeeld als 'slecht' omwille van het hokje waarin andere mensen jou stoppen.

Vooroordelen zijn gedachten in ons hoofd. Zolang je ze niet openlijk uit, doe je niemand kwaad. Discriminatie is op anderen gericht gedrag. Bij discriminatie wordt iemand anders behandeld op basis van een vooroordeel over zijn of haar uiterlijk, etnische afkomst, seksuele voorkeur, godsdienst of huidskleur. Discriminatie komt voor in de vorm van bijvoorbeeld schelden, uitsluiten of fysiek geweld, zoals spugen en slaan. Discrimineer jij weleens? Of ben je zelf al eens gediscrimineerd?

Batja gekwetst
Het komt maar weinig voor dat mensen me direct aanspreken op mijn joods zijn. Maar via de media zie ik dat er mensen zijn die joden haten. Dan voel ik me toch aangesproken en zelfs gekwetst.

Dylan uitgescheiden en bespuugd
Ik ben gewoon een vrouwelijke man. Mensen willen me plaatsen, maar er bestaat geen hokje voor mensen als ik. Ik ben geen transgender. Wanneer mensen dat horen, worden sommigen onzeker, anderen boos. Ik werd in mijn gezicht gespuugd. Omdat ik ben wie ik ben. Erger kan niet. Ik heb nog liever een blauw oog. Spugen voelt alsof je niet eens een klap waard bent. Dat zou de dader te veel energie kosten.

Kim: nagekeken en uitgesloten

'Ik word vaak nagekeken op straat. Mensen kijken zo van: "Zou ze wel helemaal goed bij haar hoofd zijn?" Ik kocht eens een kaartje voor de bioscoop. De lift werkte niet, zodat ik niet in de filmzaal kon komen. Ik kreeg mijn geld niet terug. Niemand van het personeel deed wat. Mijn broer heeft me toen maar naar boven getild.'

Michiel: steeds weer in een hokje

'Ik ben een paar keer vanwege mijn huidskleur geweigerd voor een baan en ik vond het moeilijk om dat te accepteren. Het is pijnlijk, en je bent lang bezig met wat er gebeurd is. Het heeft een grote impact.'

Bespuugd en uitgesloten

Als je al bij voorbaat door anderen in een hokje wordt geplaatst, en negatief wordt beoordeeld, krijg je niet de kans om je andere kanten te laten zien. Je hebt bijvoorbeeld een bepaalde afkomst, en wordt daar veelvuldig op aangesproken. Maar aan die afkomst kun je niets veranderen. En dan krijg je ook nog negatieve vooroordelen naar je hoofd geslingerd of word je beoordeeld als 'slecht' omwille van het hokje waarin andere mensen jou stoppen.

Vooroordelen zijn gedachten in ons hoofd. Zolang je ze niet openlijk uit, doe je niemand kwaad. Discriminatie is op anderen gericht gedrag. Bij discriminatie wordt iemand anders behandeld op basis van een vooroordeel over zijn of haar uiterlijk, etnische afkomst, seksuele voorkeur, godsdienst of huidskleur. Discriminatie komt voor in de vorm van bijvoorbeeld schelden, uitsluiten of fysiek geweld, zoals spugen en slaan. Discrimineer jij weleens? Of ben je zelf al eens gediscrimineerd?

Batja: gekwetst

'Het komt maar weinig voor dat mensen me direct aanspreken op mijn joods zijn. Maar via de media zie ik dat er mensen zijn die joden haten. Dan voel ik me toch aangesproken en zelfs gekwetst.'

Dylan: uitgescheiden en bespuugd

'Ik ben gewoon een vrouwelijke man. Mensen willen me plaatsen, maar er bestaat geen hokje voor mensen als ik. Ik ben geen transgender. Wanneer mensen dat horen, worden sommigen onzeker, anderen boos. Ik werd in mijn gezicht gespuugd. Omdat ik ben wie ik ben. Erger kan niet. Ik heb nog liever een blauw oog. Spugen voelt alsof je niet eens een klap waard bent. Dat zou de dader te veel energie kosten.'

paneel 26

labels laadjes

Nerds – Buitenlanders – Gehandicapten – Moslima's – Hangjongeren – Homo's – Joden – Hooligans

Michiel:
‘Het beste is om, in sommige gevallen, zelf niet te reageren en er met humor mee om te gaan.’

Kim:
‘Gehandicapt zijn hoort bij mij, daar kan ik niets aan veranderen. Maar ik wil het positiever benaderen. Ik heb ook dromen en doelen en wil deze behalen, ongeacht dat ik in een rolstoel zit.’

Omgaan met...

27

How ga je om met discriminatie als je zelf het slachtoffer bent? Reageren? Niets doen? Hoe het voelt om gediscrimineerd te worden, en hoe je hiermee omgaat, verschilt per persoon. Gediscrimineerd worden heeft een grote impact op diegene tegen wie het gericht is. Als je zelf gediscrimineerd wordt, bijvoorbeeld op basis van uiterlijk of seksuele voorkeur, is het belangrijk om het te melden en erover te praten.

In Nederland en in veel andere landen is discriminatie – onterechte ongelijke behandeling – bij wet verboden. Het aantal vervolgingen en veroordelingen wegens discriminatie bedraagt in Nederland ieder jaar enkele honderden gevallen. Lang niet iedereen die gediscrimineerd wordt, meldt dat of doet aangifte bij de politie. Soms uit angst voor de gevolgen of, en dat is waarschijnlijk de belangrijkste reden, omdat men denkt dat het toch niet helpt...

Dylan:
‘Ik kan het me niet aantrekken. Dat mag niet. Dat word ik gek. Je mag best duizend dingen denken, maar hou het voor jezelf.’

Batja:
‘Mensen die joden vernederen of uitschelden, weten meestal niet wat het inhoudt om joods te zijn. Ik houd van de joodse cultuur en probeer in ieder geval zo veel mogelijk vrienden te laten zien wat het allemaal inhoudt!’

paneel 27

Michiel:

‘Het beste is om, in sommige gevallen, zelf niet te reageren en er met humor mee om te gaan.’

Kim:

‘Gehandicapt zijn hoort bij mij, daar kan ik niets aan veranderen. Maar ik wil het positiever benaderen. Ik heb ook dromen en doelen en wil deze behalen, ongeacht dat ik in een rolstoel zit.’

Omgaan met...

Hoe ga je om met discriminatie als je zelf het slachtoffer bent? Reageren? Niets doen? Hoe het voelt om gediscrimineerd te worden, en hoe je hiermee omgaat, verschilt per persoon. Gediscrimineerd worden heeft een grote impact op diegene tegen wie het gericht is. Als je zelf gediscrimineerd wordt, bijvoorbeeld op basis van uiterlijk of seksuele voorkeur, is het belangrijk om het te melden en erover te praten.

In Nederland en in veel andere landen is discriminatie – onterechte ongelijke behandeling – bij wet verboden. Het aantal vervolgingen en veroordelingen wegens discriminatie bedraagt in Nederland ieder jaar enkele honderden gevallen. Lang niet iedereen die gediscrimineerd wordt, meldt dat of doet aangifte bij de politie. Soms uit angst voor de gevolgen of, en dat is waarschijnlijk de belangrijkste reden, omdat men denkt dat het toch niet helpt...

Dylan:

‘Ik kan het me niet aantrekken. Dat mag niet. Dan word ik gek. Je mag best duizend dingen denken, maar hou het voor jezelf.’

Batja:

‘Mensen die joden vernederen of uitschelden, weten meestal niet wat het inhoudt om joods te zijn. Ik houd van de joodse cultuur en probeer in ieder geval zo veel mogelijk vrienden te laten zien wat het allemaal inhoudt!’

En jij?

Wat kun jij doen om uitsluiting te voorkomen en discriminatie tegen te gaan? Welke vooroordelen heb je zelf over anderen? Iedereen heeft vooroordelen over bepaalde groepen. Verzet je tegen de hokjesgeest. Betrap jezelf op vooroordelen in je hoofd. Stel vragen! Waarom heb je een negatief beeld van iemand of een bepaalde groep? Waar komt dat beeld vandaan?

Het kan ook zijn dat je discriminatie ziet gebeuren als toeschouwer. Het is dan belangrijk om iets te zeggen tegen het slachtoffer, achteraf als steun, of tijdens het conflict. Actie ondernemen tegen de dader kan niet altijd. Word pas een helper als de situatie het toelaat en het veilig is.

Wat ga jij doen om negatieve vooroordelen en discriminatie tegen te gaan?

Michiel:

'Als mensen wel de moeite kunnen opbrengen om er voor elkaar te zijn en de moeite nemen om naar elkaar te luisteren, dan leidt dit tot positieve dingen. Het gaat om iemands verhaal, niet om huidskleur.'

Kim:

'Ik zou graag willen dat mensen zich meer laten verrassen door anderen. Dan vergroot je uiteindelijk ook je eigen wereld.'

Jim:

'Iedereen is een individu. Oordeel over de ander omwille van zijn gedrag, en niets anders.'

Batja:

'Stel jezelf open voor anderen. Maakt niet uit wie. Iedereen.'

Büsra:

'Wees je bewust van je eigen vooroordelen en ga er positief mee om. Ga met elkaar om alsof we gelijken zijn, want dat zijn we ook!'

Dylan:

'Iedereen kan slachtoffer worden van onrecht, als je zelf doet wat een ander voor je heeft gedaan toen je in nood was, dan moet het toch goedkomen?'

ACHTERGRONDINFORMATIE

Woordenlijst

Historisch gedeelte

ANTISEMITISME

Vooroordelen of haat tegen joden. De Holocaust is het meest extreme voorbeeld van antisemitisme uit de geschiedenis.

AUSCHWITZ-BIRKENAU

Een concentratie- en vernietigingskamp in de buurt van Oswiecim in het door nazi-Duitsland bezette Polen. Meer dan 1,1 miljoen mensen kwamen in Auschwitz-Birkenau om het leven, onder wie ongeveer 1 miljoen joden, 75.000 Polen, 21.000 Sinti en Roma, en 15.000 Russische krijgsgevangenen.

BERGEN-BELSEN

Een concentratiekamp in het noordwesten van Duitsland, in 1940 opgezet en oorspronkelijk bedoeld voor krijgsgevangenen. Tienduizenden joodse gevangenen werden eind 1944/begin 1945 uit Auschwitz geëvacueerd naar kampen als Bergen-Belsen, en dat leidde tot rampzalige overbevolking, hongersnood en een tyfusepidemie.

CONCENTRATIEKAMP

Een gevangenenkamp waarin de bewoners vaak gedwongen werden dwangarbeid te verrichten. Enkele bekende nazi-concentratiekampen zijn Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald en Mauthausen. De meeste gevangenen waren politieke tegenstanders van de nazi's of zogeheten 'asocialen' (zoals homoseksuelen, bedelaars en veelplegers).

D-DAY

Op 6 juni 1944 landden geallieerde troepen op de stranden van Normandië om de bezette landen van Europa te bevrijden. Die dag wordt Decision-day, D-day, genoemd.

DISCRIMINATIE

Discriminatie is een onterechte, ongelijke behandeling. Het is bij wet verboden om te discrimineren. De gronden waarop je geen onderscheid mag maken staan in de wet: godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid en burgerlijke staat.

DOORGANGSKAMP

Kamp waarin joden zaten voordat ze werden

gedepoteerd naar vernietigingskampen. Voorbeelden zijn Drancy (Frankrijk), Mechelen (België) en Westerbork (Nederland).

EERSTE WERELDOORLOG

De Eerste Wereldoorlog was een wereldoorlog gecentreerd in Europa die begon op 28 juli 1914 en duurde tot 11 november 1918.

EINSATZGRUPPEN

Mobiele SS-doodseskaders die bestonden uit leden van de Gestapo en andere politie-eenheden. Ze hadden de speciale taak om politieke tegenstanders en 'minderwaardige' rassen, zoals de joden, Polen, Roma en Sinti, in heel Europa op te sporen, te vervolgen en te vermoorden.

GETTO

Een deel van een stad waar de joden gedwongen werden te wonen. Veel getto's waren ommuurd en konden niet verlaten worden. Getto's werden gekenmerkt door overbevolking, honger, ziekte en uitbuiting.

HITLERJUGEND

De Hitlerjugend was de nationaalsocialistische jeugdbeweging in Duitsland. De meisjesorganisatie Bund Deutscher Mädel was een onderdeel van de Hitlerjugend.

'JODENSTER'

Een herkenningsteken, meestal een Davidster (Magen David in het Hebreeuws), dat de joden in Duitsland en in de meeste bezette landen moesten dragen; dit begon in 1939 in het bezette Polen.

'KRISTALLNACHT'

Een anti-joodse pogrom, georganiseerd door de nazi's in de nacht van 9 op 10 november 1938. Meer dan 20.000 joden werden gearresteerd en gedepoteerd naar de concentratiekampen. Door heel Duitsland werden synagogen in brand gestoken, en talloze joodse winkels en huizen werden geplunderd en vernield.

MEIN KAMPF

Duits voor "Mijn Strijd", de titel van het boek dat Hitler in 1925 publiceerde. In dit boek zet hij zijn politieke ideeën uiteen.

NSB

Afkorting van Nationaal Socialistische Beweging. Een Nederlandse beweging die in 1931 werd opgericht door Anton Mussert en ongeveer dezelfde ideeën had als de nazi's.

NSDAP

Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP), ook de nazi-partij genoemd.

PROCES VAN NEURENBERG

Tijdens het Proces van Neurenberg (20 november 1945 tot 1 oktober 1946) werden 24 kopstukken van het naziregime berecht. In oktober 1946 werd een aantal van de veroordeelden ter dood gebracht. Ook de NSDAP, de SS, de SA, de Duitse legerleiding, SD, Gestapo en andere naziorganisaties stonden terecht. Ze werden tot misdadige organisaties verklaard en opgeheven.

RASSENWETTEN VAN NEURENBERG

Anti-joodse wetten die in september 1935 werden aangenomen tijdens een congres van de nazi-partij in Neurenberg. Door de invoering van deze wetten werd de joden hun Duitse staatsburgerschap en de bijbehorende burgerrechten ontnomen, werd het joden en niet-joden verboden te trouwen of seksuele relaties te hebben, en werd vastgelegd wie joods was en wie niet, met een rangorde van categorieën voor Duitsers met een gemengd voorgeslacht.

RAZZIA

Klopjacht waarbij een straat of wijk werd afgesloten, huizen doorzocht en mensen werden opgepakt en afgevoerd.

SA (STURMABTEILUNG)

De SA werd opgericht in 1921 en bestond uit leden van de NSDAP die zich vrijwillig hadden georganiseerd in militaire eenheden.

SOVJET-UNIE

De Sovjet-Unie (officiële naam: Unie van Socialistische Sovjetrepublieken, USSR) werd opgericht in 1922 na de Russische revolutie en bestond uit vijftien republieken. In 1991 viel de Sovjet-Unie uit elkaar.

SYNAGOGE

Een synagoge is een zaal of gebouw waar joden bij elkaar komen om te bidden, feest te vieren en te leren uit joodse godsdienstige boeken.

SS

Organisatie van de NSDAP die oorspronkelijk opgezet werd als Hitlers lijfwacht. De SS was medeverantwoordelijk voor de doodseskaders die politieke tegenstanders en 'raciale' minderheden vermoordden. Ze waren verantwoordelijk voor de systematische uitroeiing van miljoenen mensen in de vernietigingskampen.

VERNIETINGSKAMP

Een nazi-kamp dat speciaal werd ingericht voor de massamoord op joden, vooral met gifgas. In 1941-42 werden er in bezet Polen vier kampen gebouwd die speciaal bedoeld waren voor de moord op joden: Bełżec, Chełmno, Sobibór en Treblinka. Het bestaande kamp Auschwitz-Birkenau werd in de lente van 1942 ook ingericht als vernietigingskamp.

VOORoorDEEL

Vooringenomen mening over een groep of iemand uit die groep. Een vooroordeel is meestal emotioneel geladen, meestal negatief, soms positief.

VREDESVERDRAG VAN VERSAILLE

De Vrede van Versailles (1919), ook wel Vredesverdrag van Versailles was een verdrag tussen Duitsland en de Geallieerden waarmee de Eerste Wereldoorlog formeel werd beëindigd. Volgens het verdrag was Duitsland het meest verantwoordelijk voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Als straf verloor Duitsland een deel van z'n gebieden en moest het een grote som geld betalen aan de landen die het meeste te lijden hadden gehad van de oorlog.

WANNSECONFERENTIE

Bijeenkomst van belangrijke nazileiders en functionarissen op 20 januari 1942 in een villa net buiten Berlijn om de 'Endlösung' te bespreken. De bijeenkomst had ten doel om de moord op alle Europese joden te bespreken, en afspraken te maken over de uitvoering, de logistiek en de benodigdheden.

'ZIGEUNERS'

Algemeen gebruikt woord met een ongunstige bijklank voor de Roma-volkeren, die kunnen worden onderverdeeld in de Roma en de Sinti. De nazi's beschouwden deze 'zigeuners' als een minderwaardig ras en als een bedreiging van de 'Arische' samenleving. Honderdduizenden Roma en Sinti werden door de nazi's vermoord.

TIJDLIJN VAN GEBEURTENISSEN

12 mei: Otto trouwt in Aken met Edith Holländer.	1925	18 juli: De eerste editie van Adolf Hitlers boek 'Mein Kampf' komt uit.
16 februari: Margot Frank wordt geboren in Frankfurt am Main.	1926	15 februari: Het aantal werkelozen in Duitsland bereikt een nieuw record: één miljoen mensen zonder baan.
12 juni: Anne Frank wordt geboren in Frankfurt am Main.	1929	25 oktober: De beurscrash in New York luidt het begin van de economische crisis in.
maart: De familie Frank verhuist naar Aken en trekt in bij de moeder van Otto.	1933	30 januari: Hitler wordt kanselier van Duitsland, aan het hoofd van een coalitie van nazi's en conservatieven. 1 april: De eerste georganiseerde boycot van joodse winkels.
15 september: Otto Frank richt Opekta op, zijn nieuwe bedrijf in Amsterdam. Edith, Margot en Anne komen tussen september 1933 en februari 1934 naar Amsterdam.	1934	30 juni – 2 juli: Nacht van de Lange Messen: Hitler steunt de moord op zijn tegenstanders onder de nazi's en conservatieven.
	1935	De rassenwetten van Neurenberg worden aangenomen.
	1937	mei: De Nederlandse regering sluit de grenzen voor joodse vluchtelingen.
	1938	5 oktober: Duitse joden krijgen een stempel met de letter 'J' in hun paspoort. 9-10 november: Kristallnacht
12 juni: Anne viert haar 10de verjaardag met haar vriendinnen.	1939	1 september: Met de Duitse invasie in Polen begint de Tweede Wereldoorlog. Onmiddellijk gevolgd door massamoorden op Poolse intellectuelen en anderen.
	1940	10 mei: De Duitsers marcheren Nederland, België en Luxemburg binnen. 14 juni: Duitse troepen bezetten Parijs. Het eerste transport van Poolse politieke gevangenen naar Auschwitz.
zomer: Otto Frank treft voorbereidingen voor de onderduik op Prinsengracht 263. oktober: Margot en Anne gaan voortaan naar het Joods Lyceum.	1941	25 februari: Februaristaking in Amsterdam als protest tegen de vervolging van Nederlandse joden. 11 december: Duitsland verklaart de oorlog aan de VS na de Japanse aanval op Pearl Harbor (7 december).
12 juni: Anne krijgt een dagboek voor haar 13de verjaardag. 5 juli: Margot ontvangt een oproep om zich te melden voor 'werkverruiming in Duitsland'. 6 juli: Otto, Edith, Margot en Anne duiken onder. 13 juli: Hermann, Auguste en Peter van Pels komen naar het Achterhuis. 16 november: De achtste onderduiker arriveert: Fritz Pfeffer	1942	20 januari: nazi-kopstukken komen bijeen in Wannsee, een buitenwijk van Berlijn. Onderwerp van gesprek is de systematisch uitroeiing van de Europese joden (de zogenaamde 'Endlösung'). 29 april: De Jodenster wordt in Nederland ingevoerd. 11 juni: Adolf Eichmann geeft bevel binnen enkele weken te beginnen met de deportatie van joden uit Nederland, België en Frankrijk. 14 juli: Het systematische transport van Nederlandse joden naar Westerbork gaat van start.

	1943	<p><i>18 februari:</i> Nadat het Duitse leger bij Stalingrad verslagen is, kondigt Joseph Goebbels, minister van propaganda, de 'totale oorlog' aan.</p> <p><i>april:</i> Concentratiekamp Bergen-Belsen, in het noordwesten van Duitsland, wordt opgericht.</p>
<p><i>4 augustus:</i> De acht onderduikers worden verraden en gearresteerd.</p> <p><i>8 augustus:</i> Ze worden van een gevangenis in Amsterdam naar doorgangskamp Westerbork gebracht.</p> <p><i>3 september:</i> De acht onderduikers worden gedeporteerd naar Auschwitz-Birkenau met de laatste trein die ooit uit Westerbork naar dat kamp zal vertrekken.</p> <p><i>begin oktober:</i> Hermann van Pels sterft in de gaskamers van Auschwitz.</p> <p><i>rond 28 oktober:</i> Anne en Margot Frank en Auguste van Pels worden naar het Duitse concentratiekamp Bergen-Belsen gebracht.</p> <p><i>20 december:</i> Fritz Pfeffer sterft in concentratiekamp Neuengamme.</p>	1944	<p><i>6 juni:</i> 'D-Day'. De Geallieerden landen in Normandië.</p>
<p><i>6 januari:</i> Edith Frank komt om in Auschwitz-Birkenau.</p> <p><i>27 januari:</i> Otto Frank wordt uit Auschwitz bevrijd door het Rode Leger.</p> <p><i>februari:</i> Auguste van Pels wordt van Bergen-Belsen naar Buchenwald gebracht en van daaruit naar Theresienstadt. Daar sterft ze in het voorjaar van 1945.</p> <p><i>februari:</i> Margot en Anne sterven in Bergen-Belsen.</p> <p><i>5 mei:</i> Peter van Pels sterft in Mauthausen.</p> <p><i>3 juni:</i> Otto Frank keert terug in Amsterdam.</p>	1945	<p><i>27 januari:</i> Auschwitz-Birkenau wordt bevrijd door het Rode Leger.</p> <p><i>15 april:</i> Bergen-Belsen wordt bevrijd door het Britse leger.</p> <p><i>7 mei:</i> Duitsland geeft zich over aan de Geallieerden.</p> <p><i>14 augustus:</i> Nadat op 6 augustus de eerste atoombom is gevallen, accepteert Japan de voorwaarden voor een staakt-het-vuren van de Geallieerden. De Tweede Wereldoorlog is voorbij.</p>

© Anne Frank Stichting, 2015

Foto's: © Anne Frank Stichting

Vormgeving: Skepja/Pieter Mineur

Contact: docenten@annefrank.nl

Meer informatie: www.annefrank.org